

บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและวรรณกรรมที่ศึกษาเพื่อการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิวัฒนาการของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย ประกอบด้วยบริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย แนวคิดสตรีนิยมและแนวคิดความเสมอภาคระหว่างเพศ ภารกิจของการอุดมศึกษาไทย บทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย และระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์

บริบทที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

บริบทหลักที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยอันได้แก่ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมืองและการบริหาร ด้านวัฒนธรรมและด้านการศึกษา ล้วนแต่เป็นบริบทที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยสามารถสรุปโดยสังเขปตามประเด็นสำคัญและตามลำดับเวลาดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ

บริบทด้านเศรษฐกิจประกอบด้วยการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและสถานะเศรษฐกิจดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-9 ที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย (คณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ป.) สรุปสาระสำคัญได้ดังต่อไปนี้

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504 – 2509) กำหนดจุดหมายด้านการศึกษาและสาธารณสุขไว้ว่า จะขยายกิจการให้ประสานกับพัฒนาการด้านเศรษฐกิจและระบุแนวทางดำเนินงานไว้ว่า จะขยายการศึกษาเบื้องต้นหรือการศึกษาประชาบาล โครงการพัฒนาการท้องถิ่นแห่งชาติเพื่อปรับปรุงความเป็นอยู่ของชาวชนบท และนโยบายการปรับปรุงการศึกษาและการฝึกอบรมด้านวิชาการและอาชีวศึกษา เพื่อพัฒนากำลังคนให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและขยายการศึกษาในส่วนภูมิภาค

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 2 มีสาระสำคัญ คือ เน้นความสำคัญของการพัฒนาสังคม กำลังคนและส่งเสริมการพัฒนาส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการชนบท ในท้องที่ทุรกันดารและห่างไกลโดยวางแผนนโยบายพัฒนาการศึกษา เพื่อจัดการศึกษาให้สัมพันธ์กับความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการปรับปรุงคุณภาพ ดำเนินโครงการขยายการศึกษา

ภาคบังคับและระดับประถมตอนปลาย มัธยม การศึกษาแบบผสม อาชีวศึกษาโดยใช้เงินกู้ธนาคารโลก

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 กำหนดวัตถุประสงค์เน้นการเตรียมประเทศชาติให้พร้อมเข้าสู่ยุควิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มุ่งแก้ปัญหาด้านคุณภาพและประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาโดยกำหนดนโยบายส่งเสริมการศึกษาวิจัยสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ขยายและปรับปรุงการประถมศึกษาภาคบังคับให้สอดคล้องกับการเพิ่มประชากร เน้นหลักการขยายการศึกษาระดับมัธยมและอุดมศึกษาให้สอดคล้องกับกำลังคนระดับกลางและระดับสูง

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 กำหนดการดำเนินงานในการพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม โดยกระจายบริการการศึกษาสู่ท้องถิ่นและภูมิภาค เน้นการผลิตบุคลากรระดับต่างๆ ให้เพียงพอกับความต้องการของท้องถิ่น ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบทบาทและฐานะของครู โดยเน้นในสาขาที่มีปัญหาการขาดแคลนครูที่มีคุณภาพ และการลงทุนทางการศึกษาให้สามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อเร่งการขยายการศึกษาให้กว้างขวางและเป็นธรรม โดยให้ผู้รับการศึกษานั้น มีส่วนร่วมรับผิดชอบด้านค่าใช้จ่ายร่วมกับรัฐตามสมควร

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 เน้นการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจมากกว่าการมุ่งขยายอัตราความเจริญทางเศรษฐกิจ เน้นความสมดุลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยมุ่งกระจายรายได้และความเจริญไปสู่ส่วนภูมิภาค เน้นการแก้ปัญหาความยากจนของคนชนบท โดยกำหนดเป้าหมายและแนวการพัฒนาสังคม คือ ลดอัตราการเพิ่มประชากรให้เหลือร้อยละ 1.5 ต่อปี เมื่อสิ้นปี 2529 ขยายและพัฒนาการศึกษาภาคบังคับ ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพควบคู่กับการขยายการศึกษาระดับมัธยมตอนต้นและการศึกษานอกโรงเรียนในท้องที่ชนบทที่ห่างไกล ภาวะเศรษฐกิจเกิดตกต่ำทั่วโลกในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 และ พื้นตัวทางเศรษฐกิจในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ว่าจะรักษาระดับการขยายตัวทางเศรษฐกิจไม่ให้ต่ำกว่าร้อยละ 5 และมุ่งพัฒนาคุณภาพคนเพื่อให้สามารถพัฒนาสังคม ชำรงเอกลักษณ์วัฒนธรรมและยกระดับมาตรฐานคุณภาพชีวิตของคนในชนบทและในเมืองให้ได้เกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน ทั้งนี้ระบุให้ปรับปรุงคุณภาพการศึกษาทุกระดับ กระจายทรัพยากรการศึกษา รวมทั้งเร่งรัดการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ในทุกระดับการศึกษา

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 มีเป้าหมายและแนวทางในการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานจาก 6 ปี เป็น 9 ปี พัฒนาคุณภาพประชากรด้วยการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ขยายการมีงานทำ เสริมสร้างโอกาสให้กลุ่มด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ยกระดับคุณภาพชีวิตคนยากจนในเมือง เร่งกระจายโอกาสและปรับปรุงคุณภาพการศึกษา โดยปรับปรุงหลักสูตรให้เน้นการฝึกทักษะและเพิ่มพูนความรู้ด้านอาชีพให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น กำหนดการรับนักศึกษาในระดับอุดมศึกษามีสัดส่วนสายวิทยาศาสตร์ต่อสายสังคมศาสตร์เป็น 30:70 รมรดังกล่าวอย่างต่อเนื่องเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาโรคเอดส์ สนับสนุนบทบาทสตรี จัดกลไกของรัฐ ปรับปรุงโครงสร้างและระบบบริหารงานวัฒนธรรมให้มีประสิทธิภาพ จัดให้มีการกระจายการบริหารงานวัฒนธรรมไปสู่ระดับท้องถิ่นมากขึ้น พัฒนาระบบราชการและปรับโครงสร้างบัญชีเงินเดือนและค่าตอบแทนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงาน

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของคนทุกคนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา มีความรู้ความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพ และสามารถปรับตัวให้ทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง โดยระบุเป้าหมาย คือ เพิ่มคุณภาพการจัดการศึกษาทุกระดับ รวมทั้งให้มีการฝึกอบรมครูอาจารย์อย่างต่อเนื่อง จัดให้มีกลไกประกันคุณภาพการศึกษา เพิ่มสัดส่วนการผลิตบัณฑิตสาขาวิทยาศาสตร์ต่อสาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์จาก 31:69 เป็น ไม่นต่ำกว่า 40:60 อีกทั้งพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของพระภิกษุ สามเณร นักบวช ครูอาจารย์ โดยปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาทุกระดับ และเพิ่มเติมความรู้ด้านสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศแก่บุคลากรที่ทำหน้าที่เผยแพร่คุณธรรมจริยธรรม ปรับปรุงเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนการสอนเกี่ยวกับความรู้ด้านศาสนาและจริยธรรมในหลักสูตรการศึกษาแต่ละระดับ ส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจและความภาคภูมิใจที่จะร่วมกันอนุรักษ์ ฟื้นฟู และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ถิ่นถิ่นฐานอันดีงามและภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมให้สถาบันอุดมศึกษามีเอกภาพในเชิงนโยบาย มีอิสระในการบริหารจัดการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษา สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีการสอนทางไกล เพื่อบรรเทาปัญหาการขาดแคลนอาจารย์ และสนับสนุนการกระจายโอกาสการอุดมศึกษาไปยังภูมิภาค ส่งเสริมให้มีการวิจัยและการสังเคราะห์งานวิจัย ทั้งด้านสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ส่งเสริมให้คนพิการได้รับบริการการศึกษาในทุกระดับ โดยเน้นการเรียนร่วมในโรงเรียนปกติ ส่งเสริมการวิจัย พัฒนา และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีอันดีงาม เพิ่มเป้าหมายผู้ใช้บริการในสถาบันทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ เช่น พิพิธภัณฑ์สถาน โบราณสถาน หอสมุด ศูนย์วัฒนธรรมทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคไม่ต่ำกว่า

เท่าตัว และส่งเสริมให้สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น โคนเฉพาะอย่างยิ่งในระดับอุดมศึกษาใช้ความรู้และศักยภาพที่มีอยู่เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 มีวัตถุประสงค์เพื่อปรับโครงสร้างการพัฒนาประเทศให้เข้าสู่ดุลยภาพภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยระบุเป้าหมายหลักคือ ปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สร้างความสามารถทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี พัฒนากำลังคน ขกระดับการพัฒนาและใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ขกระดับการศึกษาของแรงงานไทย ขยายการประกันสุขภาพ ลดอาชญากรรมและป้องกันแก้ไขปัญหาอาชญากรรม เพิ่มความเข้มแข็งให้ชุมชน ปรับระบบบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพและให้ประชาชนมีส่วนร่วมสร้างระบบราชการที่มีประสิทธิภาพ ลดความยากจน โดยดำเนินมาตรการให้เอื้ออาทรต่อคนจนและเพิ่มโอกาสพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สามารถพึ่งตนเองได้

1.2 สภาวะเศรษฐกิจ

สภาวะเศรษฐกิจ นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อการจัดการงบประมาณที่นำไปใช้ในการจัดการศึกษาดังที่พบได้ในแทบทุกยุคสมัย นับตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา เริ่มปรากฏชัดตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 6 และถูกกระหน่ำซ้ำเติมโดยภาวะตกต่ำทางเศรษฐกิจทั่วโลกในรัชกาลที่ 7 แม้ว่าในช่วง พ.ศ.2503-2523 ที่มีภาวะการขยายตัวทางเศรษฐกิจ คือ มีผลผลิตรวมภายในประเทศเพิ่มขึ้นเฉลี่ยประมาณร้อยละ 7 ต่อปี แต่พบว่า การพัฒนาทางเศรษฐกิจไม่ก่อให้เกิดความมั่นคงทางเสถียรภาพทางการเงินของประเทศ มีความไม่เสมอภาคในการกระจายรายได้ ส่งผลให้คนในชนบทไม่ได้รับความเสมอภาคในการรับการศึกษาอย่างมีคุณภาพเท่าเทียมกับคนในเมือง ในระยะราวปี พ.ศ.2520-2525 ได้เกิดวิกฤตการณ์ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้เกิดปัญหาสำคัญก็คือ การว่างงาน อันเนื่องมาจากการจ้างงานภาครัฐการชะลอตัว การจ้างงานภาคเกษตรมีขีดจำกัดและการจ้างงานในภาคเอกชนเพิ่มขึ้น การปรับตัวทางเศรษฐกิจ นับว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งต่อศักยภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ นโยบายเศรษฐกิจส่วนรวม และความสามารถในการแข่งขันร่วมด้วย ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ได้คกอยู่ได้ระบบอุปถัมภ์ของประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ เช่น สหรัฐอเมริกา และได้รับผลกระทบจากประเทศที่มีพลังอำนาจทางเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มประเทศผู้ผลิตน้ำมัน ดังนั้น ภาวะทางเศรษฐกิจจึงเปลี่ยนแปลงและอาจเข้าสู่ภาวะวิกฤตได้เมื่อกลุ่มประเทศดังกล่าวเกิดความอ่อนแอทางเศรษฐกิจขึ้น ภาวะเงินเฟ้อ และภาวะเศรษฐกิจชะงักงันทั่วโลกในช่วงหลังของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 ดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติ ฉบับที่ 5 ต่ำลงมาก คือ ขยายตัวเฉลี่ยเพียงร้อยละ 4.4 เมื่อเทียบกับระยะที่ผ่านมาที่ขยายตัวได้เกินร้อยละ 7 ทั้งนี้ เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 และจากสถานการณ์เศรษฐกิจที่ผ่านมา พบว่า ในช่วง พ.ศ.2525-2529 ซึ่งตรงกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 เป็นช่วงเวลาที่ภาวะเศรษฐกิจเกิดปัญหาและตกอยู่ในสภาวะการณ์ที่มีภาระหนี้สินในระดับสูง เกิดภาวะเศรษฐกิจถดถอย และต่อมาเมื่อสถานการณ์เศรษฐกิจโลกดีขึ้น ทำให้ระบบเศรษฐกิจไทยเติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงปี พ.ศ.2530-2532 แต่กลับสร้างปัญหาหลายประการ คือ การขาดแคลนปัจจัยพื้นฐาน เกิดภาวะเงินเฟ้อ การกระจายรายได้ไม่เป็นธรรม ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (โมฆิต ปิ่นเปี่ยมรัษฎ์, 2534) ต่อมาเกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง และโครงสร้างเศรษฐกิจนานาชาติเพิ่มมากขึ้นในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 และ 7 เกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจตั้งแต่ช่วงต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ซึ่งมีการหกดัชนีทางเศรษฐกิจต่ำสุดถึงร้อยละ 10.2 ในปี 2541 ดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 และการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7-9 อย่างไรก็ตาม ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอาจเกิดขึ้นจากสาเหตุหลายประการ คือ สภาพระบบการเมืองอ่อนแอ ระบบราชการที่มีข้อบกพร่อง การเกิดธุรกิจการเมืองหรือระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เอนเอียงไปทางชนาธิปไตย การขาดความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ไม่สามารถสร้างเทคโนโลยีการผลิตภายในประเทศ ทั้งนี้ แนวทางการแก้ไขจำเป็นต้องปฏิรูประบบการทำงานหลักไปพร้อมกัน คือ การปฏิรูปการเมือง การปฏิรูประบบราชการ การปฏิรูปวัฒนธรรม และการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งการปฏิรูปการศึกษาจะเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในการผลักดันให้เกิดการปฏิรูปวัฒนธรรมโดยส่งผลกระทบต่อและสอดคล้องกับโครงสร้างของสังคมเพื่อให้เกิดการปฏิรูปการเมือง ระบบราชการ และเศรษฐกิจให้สมบูรณ์ได้ ทั้งนี้ องค์การที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในส่วนนี้ ก็คือ สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน บุคคลในองค์กรและโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ผู้นำทางการเมืองที่จะต้องเป็นตัวอย่างแก่ประชาชนในการหล่อหลอมให้เกิดวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนและสวมเข้ากับสภาพแวดล้อมและบรรยากาศใหม่ได้อย่างสมดุล (ลิขิต ธีรเวคิน, 2540)

สรุปบริบทด้านเศรษฐกิจที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

ภายหลังจากยุคสงครามเย็นระหว่างสองมหาอำนาจของโลกประเทศต่างๆ ได้ให้ความสำคัญในการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอย่างเร่งด่วน หลายประเทศมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับสูงอย่างต่อเนื่องโดยมีผลต่อบทบาทสตรี ดังนี้

1) การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างความเหลื่อมล้ำทางสังคมมากขึ้น เนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจมุ่งใช้กลไกการตลาดเพื่อกระตุ้นการบริโภค และเพิ่มรายได้ให้แก่ผู้ผลิต โดยไม่ได้คำนึงถึง

การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชากร การพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งสังคมนิยมไม่สามารถประกันว่าสมาชิกทั้งมวลของสังคมจะได้รับประโยชน์จากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีฐานอยู่บนแนวทางที่เป็นองค์รวมของการพัฒนา ได้แก่ ความเติบโต ความเสมอภาคระหว่างชายหญิง ความเป็นธรรมทางสังคม การอนุรักษ์และปกป้องสิ่งแวดล้อม ความยั่งยืน ความสมานฉันท์ การมีส่วนร่วม และการเคารพสิทธิมนุษยชน

2) สตรีได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากสภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำ ในหลายๆประเทศเมื่อมีการพัฒนาไม่บรรลุเป้าหมาย ความยากจนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ สตรีจะได้รับผลกระทบมากกว่าผู้ชาย เช่น มีการว่างงาน การจ้างงานต่ำกว่าระดับ ฉะนั้น สตรีจะว่างงานเพิ่มขึ้นเรื่อยๆและเมื่อประเทศต้องแบกหนี้สินต่างประเทศจำนวนมหาศาลก็ทำให้ค่าใช้จ่ายทางสังคมลดลง ซึ่งจะมีผลกระทบต่อสตรี โดยเฉพาะสตรีจะต้องจำยอมรับจ้างทำงานที่ขาดความมั่นคงหรือมีสภาพการทำงานที่เป็นอันตราย หรืออาจต้องรับงานมาทำที่บ้านโดยไม่ได้รับสวัสดิการคุ้มครอง คงงาน ทำงานที่ต่ำต้อย ทั้งในแง่ของรายได้และการประเมินคุณค่าของงาน และบางครั้งทำให้สตรีต้องอพยพเข้าไปหางานทำในเมือง ซึ่งเป็นการเพิ่มภาระโดยรวมให้แก่สตรีมากขึ้น เพราะความรับผิดชอบด้านอื่นๆก็ไม่ได้ลดลง

3) การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจขาดความสนใจต่อสตรีและเด็กผู้หญิง นโยบายและโครงการทางเศรษฐกิจมหภาคและจุลภาครวมทั้งการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างมักจะวางแผนโดยไม่ได้นำถึงสตรีโดยเฉพาะกลุ่มที่ยากจน จำนวนสตรีในเมืองดำรงชีวิตอย่างขาดสน สตรีในชนบทยังถูกทอดทิ้งและดำรงชีวิตอยู่ในสภาพด้อยพัฒนาทางเศรษฐกิจและสภาพถดถอยทางสังคม นอกจากนั้นสตรีที่ต้องต่อสู้กับความยากจนต้องทำงานทั้งที่มีและไม่มีค่าตอบแทนเป็นตัวเงินในบ้าน ในชุมชนและในสถานประกอบการ อย่างไรก็ตามสตรีที่ได้รับอิสระและทำงานที่มีรายได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

4) ผู้หญิงต้องพึ่งพาตัวเองทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น จากภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำและสภาวะครอบครัวที่แตกแยก การย้ายถิ่นของผู้ชายผู้หญิงระหว่างเมืองและชนบท การไปหางานทำในต่างประเทศของสามี สงคราม และการอพยพระหว่างประเทศต่างเป็นสาเหตุให้สตรีได้เป็นหัวหน้าครัวเรือนมากขึ้น สตรีจึงต้องดูแลครอบครัวแม้จะอยู่อย่างยากจนมีรายได้ต่ำ และช่องทางสู่ตลาดแรงงานตีบตัน

ผลจากการแบ่งงานระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย ทำให้ผู้หญิงในครอบครัวที่ยากจนต้องทำงานนานขึ้นเมื่อเทียบกับผู้ชาย ผู้หญิงต้องทำงานทั้งในบ้านและงานนอกบ้าน เช่น การเกษตร กิจการเอกชน และอื่นๆ ทำให้ผู้หญิงต้องแบกภาระงานที่มากขึ้น โดยเฉพาะครัวเรือนที่ขาดแรงงาน

ผู้ชาย เมื่อผู้หญิงต้องทำงานมากขึ้นก็ทำให้รับรู้ความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีทำได้ยากขึ้น (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2540: (1)-(2))

ในชนบท ผลจากการขาดแคลนแรงงานจะทำให้ผู้หญิงที่เป็นเจ้าของที่ดินลดการเพาะปลูกหรือต้องจ้างแรงงานมากขึ้น หรือต้องปลูกพืชอื่นที่ใช้แรงงานน้อยลง ทำให้รายได้ของผู้หญิงน้อยลง นอกจากนี้ การทำลายสิ่งแวดล้อมและการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติจะทำให้ผู้หญิงต้องใช้เวลามากขึ้นในการเสาะแสวงหาเชื้อเพลิงและน้ำดื่มมาใช้ ซึ่งเป็นการเพิ่มภาระงานให้แก่ผู้หญิง ส่วนในชุมชนเมืองพบว่า แนวโน้มผู้หญิงจะเป็นหัวหน้าครัวเรือนมากขึ้น และจะเผชิญปัญหาความยากจนมากกว่าครัวเรือนที่มีผู้ชายเป็นหัวหน้าครัวเรือน ผู้หญิงที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนจะใช้เวลาทำงานนานกว่าผู้ชาย แต่จะได้ค่าจ้างน้อยกว่าผู้ชาย และผู้หญิงจะเผชิญปัญหาด้านการรักษาสุขภาพมากขึ้น และได้รับการศึกษาน้อยกว่าผู้ชาย โครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนไป และผู้หญิงที่เข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น ทำให้รายได้และการมีงานทำของผู้หญิงไม่มีความแน่นอน ผู้หญิงมีโอกาสที่จะว่างงานและตกงานเร็วกว่าผู้ชาย โดยเฉพาะเมื่ออยู่ในตำแหน่งที่มีเงินเดือนสูง (Royal Tropical Institute 1995:116) การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมมีผลกระทบมากต่อผู้หญิง ทั้งสภาพความเป็นอยู่และบทบาททางสังคม ผู้หญิงมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจมากขึ้น และได้รับการดำรงตำแหน่งทางสังคมสูงขึ้น ผู้หญิงมีลูกน้อยลง อายุยืนยาวขึ้น มีความเป็นอิสระทางด้านเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น แต่อุปสรรคที่ทำให้การมีส่วนร่วมในสังคมของผู้หญิง คือ การที่สังคมยังผูกติดกับวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของบทบาทผู้หญิง การได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจที่ไม่เอื้ออำนวยต่อผู้หญิง การที่ผู้หญิงมีข้อจำกัดทางกฎหมายในบทบาทต่างๆ ผู้หญิงได้รับการศึกษาและฝึกอบรมไม่เพียงพอ และการมีงานที่ไม่เหมาะสมและไม่เพียงพอ (Royal Tropical Institute 1995:46)

2. ด้านสังคม

บริบทด้านสังคมที่มีผลต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยประกอบด้วย อิทธิพลของชาวต่างประเทศ การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย โครงสร้างประชากร โครงสร้างของครอบครัว ความต้องการและค่านิยมทางการศึกษาและบทบาทสตรีในสังคมไทย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 อิทธิพลของชาวต่างประเทศ

ในรัชสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 เป็นช่วงเวลาที่ประเทศทางตะวันตกได้เข้ามาแถบภาคพื้นประเทศเอเชียอาคเนย์และคุกคามเพื่อล่าอาณานิคม รวมทั้งชาวตะวันตกยังได้เผยแพร่วิทยาการร่วมด้วย โดยได้เสนอให้มีการจัดตั้งโรงเรียนและมหาวิทยาลัยขึ้นในประเทศสยาม เพื่อให้ผู้เรียนมีความสามารถด้านภาษาและรับราชการได้ด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดให้

มีการปฏิรูปประเทศในหลายด้าน สำหรับการปฏิรูปการปกครองนั้น ทรงปรับปรุงโครงสร้างระบบราชการใหม่ให้เป็นระบบกระทรวง 12 กระทรวง เมื่อ พ.ศ.2435 คือ กระทรวงพระคลัง กระทรวงมหาดไทย กระทรวงต่างประเทศ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงกลาโหม กระทรวงนครบาล กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ กระทรวงธรรมการ กระทรวงโยธาธิการ กระทรวงวัง กระทรวงยุติธรรม และกระทรวงมุรธาธร (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2535) จึงมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะต้องผลิตคนให้เป็นข้าราชการเพื่อประโยชน์ในการปกครองและพัฒนาประเทศ ดังนั้นช่วงเวลานี้ได้เกิดการปฏิรูปการศึกษา ทำการขยายการศึกษาออกไปอย่างกว้างขวางในทุกระดับ (ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2516: 27)

2.2 การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย

ประเทศไทยได้มีการติดต่อกับประเทศต่างๆทั่วโลกมากขึ้น โดยเฉพาะประเทศทางตะวันตก จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหลายประการ จากสภาพสังคมไทยสมัยโบราณเป็นระบบศักดินาที่เอื้อประโยชน์ และอำนาจให้กับบุคคลชั้นสูงในสังคม เป็นสังคมที่ล่าช้าทางด้านวิทยาศาสตร์และความคิดในเชิงเหตุและผล ซึ่งเป็นสังคมปิดในด้านความคิดริเริ่มและการแสวงหาเหตุผล เชื่อถือในโชคกลาง เมื่อมีการเปิดประเทศด้วยการทำสนธิสัญญากับประเทศอังกฤษเมื่อ พ.ศ.2398 และกับประเทศอื่นในภายหลัง ทำให้ความคิดแบบโลกตะวันตกเข้ามาสู่สังคมไทยโดยลำดับ การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตกจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เห็นได้จากการปฏิรูปประเทศในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น การปฏิรูประบบราชการ การเมือง การศึกษา เป็นต้น (ปิยนาด บุนนาค, 2543) อนึ่ง การเปิดเสรีทางการค้าทำให้ไทยต้องปรับตัว ปรับความคิด เพื่อให้สามารถติดต่อกับชาวตะวันตกได้ จึงส่งผลให้สังคมไทยเริ่มรับแนวคิดจากประเทศตะวันตก ทั้งด้านการเมืองและการศึกษามากขึ้นตามลำดับ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ประเทศไทยมีแนวคิดและวิธีการในเชิงอุตสาหกรรม ธุรกิจ และการค้า โดยได้รับอิทธิพลแนวคิดจากสหรัฐอเมริกา ทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมที่เรียบง่ายไปสู่สังคมที่มีการแข่งขันสูง เปลี่ยนจากเดิมที่เน้นหนักด้านเกษตรและเทคโนโลยีพื้นบ้านมาเป็นเน้นด้านอุตสาหกรรมและการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้น (ผดุงชาติ สุวรรณวงศ์ และ ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2543)

2.3 โครงสร้างประชากร

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของประเทศไทยที่มีผลต่อบทบาทสตรีในสังคมไทยคือประชากรสูงอายุในประเทศไทยมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรของประเทศ จากการคาดประมาณประชากรของประเทศไทยพบว่า จำนวนประชากรจะเพิ่มจาก 64.1 ล้านคนในปี พ.ศ.2546 และ 65.2 ล้านคนในปี พ.ศ.2548

โดยจำนวนประชากรวัยเด็กจะลดลง นอกจากนั้นในปี พ.ศ.2533 ซึ่งประเทศไทยมีประชากรสูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) จำนวน 4.02 ล้านคน และคาดว่าจะเพิ่มเป็น 10.78 ล้านคนในปี พ.ศ.2563 หรือประมาณร้อยละ 15.28 ของประชากรทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรนี้จึงสามารถคาดการณ์ได้ว่าในอีก 20 ปีข้างหน้า ประเทศไทยจะเข้าสู่ “ภาวะประชากรชรา” (population aging)

การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของประชากรนี้มีความสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงอย่างมาก ในการวางแผนพัฒนารองรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา เมื่อพิจารณาโครงสร้างประชากรแยกตามเพศแล้วพบว่า ประชากรสตรีสูงอายุมีสัดส่วนมากกว่า ผู้สูงอายุชาย และมีอายุคาดเฉลี่ยมากกว่าชาย 5 ปีมาโดยตลอด และในปี 2546 และ 2548 ประชากรสตรีสูงอายุจะมีจำนวนสูงถึง 3.4 และ 3.7 ล้านคน ขณะที่ผู้สูงอายุชายจะมีจำนวน 2.8 และ 3.1 ล้านคนตามลำดับ โครงสร้างประชากรไทยที่จะเปลี่ยนแปลงไปเป็นภาวะประชากรชรา โดยมีผู้สูงอายุเพศหญิงที่มากกว่าชาย ชี้ให้เห็นความจำเป็นในการกำหนดนโยบายด้านการศึกษา ด้านสุขภาพและการจัดสวัสดิการทางสังคมที่สอดคล้องกับความต้องการและความจำเป็นที่แตกต่างกันของประชากรสูงอายุเพศชายและหญิง ประชากรสูงอายุที่เพิ่มมากขึ้นและอัตราส่วนพึ่งพาผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นนี้มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศที่คนในกำลังแรงงานต้องดูแลคนซึ่งอยู่ในภาวะพึ่งพาทั้งภาวะพึ่งพาเด็กและภาวะพึ่งพาสูงอายุ ซึ่งจะมีผลกระทบอย่างมากต่อการผลิต การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการแข่งขันทางการค้ากับประเทศอื่น สำหรับสตรีในฐานะที่มีบทบาทในครัวเรือนประการหนึ่ง คือ การดูแลผู้สูงอายุ จากผลสำรวจประชากรวัย 13-59 ปี ในปี พ.ศ.2537 พบว่า ร้อยละ 80-85 ให้การดูแลบิดามารดา (ตั้งแต่อายุ 50 ปีขึ้นไป) โดยสองในสามของผู้ดูแลเป็นสตรี ภาวะของสังคมไทยในภาวะประชากรสูงอายุนี้ จะส่งผลให้สตรีจำนวนมากต้องรับภาระทั้งงานนอกบ้าน งานในบ้าน และการดูแลบิดามารดาหรือญาติผู้สูงอายุ สตรีมีแนวโน้มที่จะเป็นหัวหน้าครัวเรือนและรับภาระเลี้ยงดูเด็กและผู้สูงอายุเพียงลำพัง การที่ครัวเรือนไทยมีขนาดเล็กลงและมีแนวโน้มที่จะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น อันเป็นผลมาจากย้ายถิ่นไปทำงานของสมาชิกในครอบครัว การหย่าร้าง หรือตั้งครรภ์และถูกสามีหรือฝ่ายชายทอดทิ้ง รวมถึงการที่สตรีอยู่เป็นโสดมากขึ้น ส่งผลให้จำนวนสตรีที่ต้องทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนมีมากขึ้น ภาระการเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวซึ่งส่วนใหญ่เป็นเด็กและผู้สูงอายุจึงตกอยู่กับสตรี ในกรณีที่สตรีต้องทำงานนอกบ้าน จึงทำให้ไม่สามารถดูแลสมาชิกในครอบครัวได้อย่างเต็มที่ (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2545) ปริมาณและสัดส่วนของประชากรในแต่ละช่วงมีผลต่อการปรับลดเพิ่มของปริมาณและคุณภาพของผู้สอนหรือผู้เรียน เพื่อจัดการศึกษาได้เหมาะสมและสอดคล้องกับสัดส่วนของประชากร

2.4 โครงสร้างของครอบครัว

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวที่มีต่อบทบาทสตรีในสถาบันอุดมศึกษาไทย ดังต่อไปนี้ ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันแรกที่ทำหน้าที่อบรมขัดเกลาทางสังคมแก่เด็ก บุคคลในครอบครัว โดยเฉพาะบิดามารคามีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมความเป็นมนุษย์ของ สมาชิกในครอบครัว ถ่ายทอดบทบาทเพศ ความเชื่อและการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนา และการเลือกอาชีพของบุตร เป็นที่ยอมรับว่า การอบรมเลี้ยงดูเด็กและเยาวชนของครอบครัวมี อิทธิพลต่อระดับคุณภาพของคนและลักษณะบุคลิกภาพ ซึ่งรวมทั้งค่านิยม เจตคติและพฤติกรรม ของเด็กและเยาวชน อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปครอบครัวไทยยังอบรมเลี้ยงดูให้บุตรสาวมีบทบาท ดั้งเดิม คือ เป็นช่างทำหลังซึ่งขัดต่อความเปลี่ยนแปลงแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนารักษากรรม นุษย์ และวิถีชีวิตของคนในปัจจุบันซึ่งเน้นความเสมอภาคและเท่าเทียมกันทั้งผู้ชายและผู้หญิง และเนื่องจากผู้ชายให้ความสำคัญและให้โอกาสแก่ผู้ชายมากกว่าเพราะเห็นว่าเป็นผู้สืบสกุล จึง เรียกร้องให้ลูกสาวรับผิดชอบในครอบครัวมากกว่าลูกชาย และบางกรณีตัดโอกาสความก้าวหน้าใน ชีวิตของลูกสาวเพื่อสนับสนุนลูกชาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โอกาสทางการศึกษา

ครอบครัวมีหน้าที่สำคัญในการให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับบทบาทเพศ การเลือกปฏิบัติ เริ่มขึ้นที่ครอบครัว โดยเด็กผู้หญิงจะได้รับสิทธิน้อยกว่าผู้ชาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิในการ ตัดสินใจ เด็กผู้หญิงมักได้รับการดูแลปกป้องจากพ่อแม่มากกว่าเด็กผู้ชายและมีอิสระน้อยกว่า เด็กผู้ชาย มีผลให้เมื่อโตขึ้นไม่สามารถตัดสินใจได้เด็ดขาดหรือใช้เวลานาน การรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ของพ่อแม่นี้ ทำให้เด็กผู้หญิงไม่สามารถเรียนรู้ที่จะพึ่งตนเองและตัดสินใจด้วยตัวเอง ยังได้รับการ ศึกษาน้อยยิ่งทำให้ตกเป็นเหยื่อของสังคมและถูกเอารัดเอาเปรียบทั้งในการทำงานและเรื่องเพศ ได้ง่าย (เพ็ญศรี พิชัยสนิทธ 2541: 80) สมัยก่อนผู้หญิงไม่ได้รับการศึกษาที่ทัดเทียมผู้ชายเพราะ ความเชื่อของสังคมและวัฒนธรรมที่ถือว่าผู้ชายเป็นผู้ที่รับผิดชอบทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัว ผู้ชายจึงจำเป็นต้องมีความรู้มากกว่าผู้หญิง การศึกษาของผู้หญิงไม่จำเป็นเพราะผู้หญิงมีความ รับผิดชอบเฉพาะงานภายในบ้านเท่านั้น การอบรมขัดเกลาทางสังคมเกี่ยวกับบทบาทแบบดั้งเดิม ของชายหญิงของพ่อแม่มีผลต่อการเลือกการศึกษาและอาชีพของบุตร ลินซ์ (Lynch, 2000) ได้ ศึกษาวิจัยพบว่า ผู้หญิงมีความสนใจเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์และประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคนมากกว่า ผู้ชาย ในขณะที่ผู้ชายมีแนวโน้มที่จะสนใจเกี่ยวกับสิ่งของการจัดการข้อมูลข่าวสารมากกว่า ผู้หญิง ผู้หญิงมีความหวังใจที่จะบูรณาการความรับผิดชอบทางด้านครอบครัวกับความต้องการ ทางด้านหน้าที่การงาน ดังนั้น อาชีพซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายและคุณค่าดังกล่าวข้างต้นจะเป็นที่ สนใจของผู้หญิงมากกว่าอาชีพที่ขัดแย้งกับเป้าหมายและคุณค่าดังกล่าว เนื่องจากทั้งเด็กชายและ เด็กหญิงมองว่าอาชีพนักวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์และสถิติเป็นอาชีพที่สั้น โดยและมีเวลาอยู่กับ

ครอบครัวและเพื่อนน้อย อาชีพดังกล่าวจะเป็นที่สนใจน้อยสำหรับคนที่ให้ความสำคัญกับค่านิยมทางสังคมสูงและต้องการอุทิศเวลาและกำลังกายให้แก่ครอบครัวและการทำงาน พ่อแม่สามารถสร้างความโชคร้ายในความแตกต่างระหว่างเพศซึ่งส่งผลในทางเสียเปรียบในการเรียนทางด้านวิทยาศาสตร์แก่ลูกสาวได้

2.5 ความต้องการและค่านิยมทางการศึกษา

เนื่องจากปัญหาความต้องการของสังคมในด้านการศึกษาทุกระดับ ซึ่งเป็นเหตุให้รัฐต้องปรับปรุงคุณภาพการศึกษาและขยายการศึกษาในด้านปริมาณให้เร็วตามอัตราการเพิ่มของเด็กในวัยเรียน ดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 ปัญหาความยากจนของคนในชนบท สภาพความเป็นอยู่และมาตรฐานในการดำรงชีพอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม พบการย้ายถิ่นฐานจากชนบทไปสู่เมือง รวมทั้งสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ปริมาณการว่างงานเพิ่มขึ้น แม้ว่าการดำเนินงานตามนโยบายลดอัตราเพิ่มประชากรจะได้ผลดี แต่การเพิ่มของประชากรในอัตราสูงก่อนแผนนี้ยังส่งผลอยู่ อีกทั้งพบปัญหาสาเหตุคิดให้โทษ ปัญหาความมั่นคงและความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สิน และปัญหาเกี่ยวกับบทบาทของสตรี เด็ก และเยาวชน รวมทั้ง ความไม่เสมอภาคทางการศึกษา โอกาสในการเข้าศึกษาในระดับการศึกษาทุกระดับ ยังมีความแตกต่างกันมากระหว่างผู้มีฐานะดีกับผู้มีฐานะยากจน ผู้อยู่ในชนบทกับตัวเมืองและผู้อยู่ในต่างจังหวัดกับผู้ที่อยู่ในกรุงเทพมหานคร ดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ความต้องการศึกษาคือระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษามีแนวโน้มสูงขึ้น การเพิ่มของจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วไม่ได้สัดส่วนกับทรัพยากรเศรษฐกิจ เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่มีเด็กและเยาวชนมากเกิดปัญหาการใช้แรงงานเด็กและสตรี ประชากรส่วนใหญ่ในชนบทยังคือการศึกษา ดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (คณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ป.)

การอุดมศึกษามีภารกิจสำคัญในการผลิตบัณฑิตต้องปรับแนวทางการบริหารจัดการให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของบริบทที่มีต่อการศึกษาระดับอุดมศึกษาในปัจจุบัน ดังนั้นการศึกษาระดับอุดมศึกษาจึงปรับทิศทางในการจัดการศึกษาโดยเปิดโอกาสให้ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันทางการศึกษา(ผดุงชาติ สุวรรณวงศ์ และ ไพฑูรย์ สีนลรัตน์, 2543)รวมทั้งค่านิยมทางการศึกษาและการไม่ตระหนักในคุณค่าของการศึกษา ที่ไม่ส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนที่รัฐกำหนด นับว่าเป็นปัญหาและอุปสรรคที่มีผลกระทบต่อจัดการศึกษาทั้งในระดับประถมศึกษาและระดับสูงขึ้นไปด้วย ทำให้การจัดการศึกษาไม่บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดซึ่งรัฐได้พยายามแก้ไขมาโดยตลอดนับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา

2.6 บทบาทของสตรีในสังคมไทย

จากการศึกษาของบุญเดิม ไพเราะ พบว่า(2519: บทคัดย่อ)บทบาทของสตรีที่เป็นบุตรสาวในครอบครัว ไม่ว่าจะอยู่ในครอบครัวชนชั้นธรรมดาหรือชนชั้นสูง ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบันได้รับการฝึกฝนอบรมให้เป็นแม่บ้านและเตรียมตัวเป็นภรรยาที่ดีต่อไป บุตรสาวครอบครัวชั้นสูงตั้งแต่สมัยสุโขทัยมีโอกาสเรียนรู้หนังสือจากบิดามารดาที่ทำหน้าที่เป็นครูเอง ในขณะที่บุตรสาวครอบครัวชนชั้นธรรมดาไม่มีโอกาสเรียนหนังสือ สมันอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นยุคที่บุตรสาวในครอบครัวถูกกีดกันให้มีสถานภาพต่ำ บิดามารดาสามารถขายบุตรสาวให้เป็นทาสคนอื่นได้ วัฒนธรรมการแต่งงานระหว่างญาติพี่น้องของสังคมชั้นสูงตั้งแต่สมัยอยุธยาทำให้บุตรสาวในครอบครัวชั้นสูงถูกจำกัดสิทธิในการเลือกคู่ครองมากกว่าบุตรสาวของครอบครัวทั่วไป ในปัจจุบันนี้สตรีที่เป็นบุตรสาวในครอบครัวชนบทส่วนใหญ่ยังคงดำเนินตามแบบประเพณีดั้งเดิม ในขณะที่บุตรสาวครอบครัวสังคมเมืองเปลี่ยนบทบาทของตนเองมากขึ้น โดยเป็นผู้มีระดับการศึกษาสูงขึ้น แต่งงานเมื่ออายุมากขึ้น ช่วยเหลือครอบครัวทำงานอาชีพนอกบ้านและหารายได้ให้ครอบครัวมากขึ้นตามสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป บุตรสาวมีสิทธิรับมรดกตามกฎหมายเท่าเทียมกับบุตรชาย กฎหมายสมัยอยุธยากำหนดให้บุตรสาวอยู่ได้อำนาจของบิดามารดา บิดามารดาสามารถขายบุตรสาวให้เป็นทาสคนอื่นได้ ในปัจจุบันกฎหมายเกี่ยวกับครอบครัวคงให้สิทธิแก่บุตรสาวให้ได้รับมรดกของบิดามารดาอย่างเท่าเทียมกับบุตรชายไม่เปลี่ยนแปลง

บทบาทของสตรีที่เป็นภรรยาในครอบครัว ตั้งแต่สมัยสุโขทัยมีบทบาทเป็นเพียงแม่บ้านแม่เรือน ภรรยาถูกกีดกันให้มีสถานภาพต่ำโดยเฉพาะในครอบครัวชนชั้นสูงซึ่งชายนิยมมีภรรยาได้หลายคน วัฒนธรรมการมีทาสสมัยอยุธยาให้อำนาจแก่สามีขายภรรยาเป็นทาสผู้อื่นได้ทำให้ฐานะภรรยาต่ำลงไปอีก ภรรยาในครอบครัวชนชั้นธรรมดาบทบาทสำคัญในครอบครัวเพราะระบบการปกครองสมันอยุธยาที่เกณฑ์ผู้ชายเข้ารับราชการในเมืองหลวงเป็นเวลานาน ทำให้ภรรยา มีบทบาทในครอบครัวมากขึ้น ในปัจจุบันภรรยา มีบทบาทอย่างสำคัญในครอบครัว ทั้งครอบครัวสังคมเมืองและชนบท โดยภรรยามีส่วนช่วยเหลือครอบครัวหารายได้ ทำให้ภรรยา มีสิทธิมีหน้าที่ตัดสินใจเรื่องต่างๆภายในครอบครัวมากขึ้น สมัยสุโขทัยภรรยา มีฐานะเป็นเพียงทรัพย์สินของครอบครัว มีแต่หน้าที่ไม่มีสิทธิประการใด แม้กฎหมายเกี่ยวกับครอบครัวในปัจจุบันนี้ก็ยังคงจำกัดสิทธิของภรรยาไว้หลายประการ

บทบาทของสตรีที่เป็นมารดาในครอบครัว ตั้งแต่สมัยสุโขทัยมารดา มีบทบาทอย่างสำคัญแท้จริงเท่าเทียมกับบิดาจนถึงปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะเป็ครอบครัวชั้นสูงหรือครอบครัวทั่วไป มารดามีหน้าที่ให้การอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาเป็นหน้าที่สำคัญ สถานภาพของมารดาในครอบครัวก็มี

สิทธิเท่าเทียมกับบิดาในการรับมรดก ซึ่งได้ตรากำหนดไว้แน่ชัดในกฎหมายสมัยอยุธยา มารดามีสิทธิเท่าเทียมกับบิดาในการปกครองบุตร ในปัจจุบันนี้กฎหมายก็ยังคงกำหนดสิทธิของมารดาเท่าเทียมกับบิดา เว้นแต่สิทธิในการปกครองบุตรให้บิดามีอำนาจแต่เพียงผู้เดียว

บทบาทของสตรีทางการศึกษาตั้งแต่สมัยสุโขทัยมีบทบาทสำคัญโดยเฉพาะสตรีในสังคมชั้นสูง ส่วนสตรีในสังคมชนชั้นทั่วไปไม่มีบทบาททางการศึกษาเลย เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาในสมัยรัตนโกสินทร์ สตรีจึงเข้าไปมีบทบาททางการศึกษามากขึ้น ในปัจจุบันสตรีไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรีในเขตเมืองมีบทบาททางการศึกษาในระดับสูง สตรีนิยมเข้าศึกษาในสาขาสังคมศาสตร์และเข้าไปทำงานในสถาบันการศึกษาทุกระดับ จึงนับว่าสตรีไทยมีบทบาททางการศึกษาอย่างแท้จริง

บทบาทของสตรีทางการอาชีพ สตรีไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเข้าช่วยเหลือครอบครัวประกอบอาชีพเกษตรกรรม สตรีชั้นสูงเข้ารับราชการในพระบรมมหาราชวังแม้ว่าจะทำงานในตำแหน่งหน้าที่ที่ไม่สำคัญนักก็ตาม สตรีไทยทั่วไปตั้งแต่สมัยอยุธยาทำการค้าเล็กน้อยๆ เพื่อช่วยเหลือครอบครัวด้วย ในปัจจุบันนี้สตรีไทยจำนวนมากยังคงช่วยครอบครัวทำงานอาชีพเกษตรกรรมในชนบท ส่วนสตรีในเมืองยังคงยึดอาชีพค้าขาย นอกจากนี้ยังมีอาชีพให้บริการคนงานและกรรมกร สตรีไทยส่วนใหญ่เนื่องจากมีระดับการศึกษาต่ำจึงต้องทำงานเป็นคนงานกึ่งมีฝีมือและกรรมกร มีสตรีไทยเป็นส่วนน้อยที่มีระดับการศึกษาสูง ทำงานอาชีพที่ต้องใช้วิชาความรู้

บทบาทของสตรีทางการเมือง เพิ่งจะมีปรากฏหลักฐานแน่ชัดในสมัยอยุธยาว่าสตรีในสังคมชั้นสูงเข้าไปมีบทบาททางการเมืองในปลายสมัยอยุธยา ก็เป็นที่เชื่อกันว่าสตรีไทยทั่วไปเข้าช่วยเหลือผู้ชายทำการรบกับข้าศึกเมื่อกรุงศรีอยุธยาแตก เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองสตรีไทยก็เข้าไปมีบทบาททางการเมืองเพิ่มขึ้นตามลำดับ โดยได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตั้งแต่ปี พ.ศ.2490 จนถึงปัจจุบัน ส่วนบทบาททางการเมืองอื่นๆของสตรีไทยยังมีบทบาทน้อยมาก สถานภาพตามกฎหมายทางสังคมของสตรีไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยมีสิทธิเท่าเทียมกับชาย ในสมัยอยุธยาเป็นสมัยที่มีการจำกัดสิทธิของสตรีในสังคมไว้หลายประการ ในปัจจุบันนี้ได้มีการบัญญัติกฎหมายต่างๆให้สตรีมีสถานภาพทางสังคมสูงขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญในปัจจุบัน ที่กำหนดให้สตรีมีสิทธิเท่าเทียมกับชาย

3. ด้านการเมืองและการบริหาร

บริบทด้านการเมืองและการบริหารที่มีต่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยประกอบด้วยรัฐธรรมนูญ ระบบการปกครองและนโยบายของรัฐ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 รัฐธรรมนูญ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ในมาตรา 42 และ 45 ระบุว่า บุคคลย่อมมีเสรีภาพในทางวิชาการ โดยที่การศึกษาอบรม การเรียนการสอน การวิจัย และการเผยแพร่ งานวิจัยตามหลักวิชาการย่อมได้รับความคุ้มครอง เท่าที่ไม่ขัดต่อหน้าที่พลเมืองหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และบุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย และการจัดการศึกษาอบรมของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชนตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ นอกจากนี้ใน มาตรา 29 และ 50 ส่งผลให้เกิดการตราพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ในภายหลัง ซึ่งมาตรา 29 ระบุว่า การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้จะกระทำมิได้ เว้นแต่อาศัยโดยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญนี้กำหนดไว้และเท่าที่จำเป็นเท่านั้น และจะกระทบกระเทือนสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพนั้นมิได้ และมาตรา 50 ระบุว่า บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการประกอบกิจการหรือประกอบอาชีพและการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม อีกทั้งมาตรา 76 ได้กำหนดหน้าที่ของรัฐไว้ในแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐว่า รัฐจะต้องส่งเสริมสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายการตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ และมาตรา 80 ระบุว่า รัฐต้องคุ้มครองและพัฒนาเด็กและเยาวชน ส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย เสริมสร้างและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของครอบครัวและความเข้มแข็งของชุมชน(รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2540)

3.2 ระบบการปกครองและนโยบายของรัฐ

ระบบการปกครองและนโยบายของรัฐเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งประการหนึ่ง ที่ส่งผลต่อการศึกษานับตั้งแต่เริ่มปฏิรูประบอบราชการของไทยให้เป็นไปตามแบบตะวันตกในปี พ.ศ.2435 ได้ก่อให้เกิดเอกภาพในการบังคับบัญชา และความเป็นระเบียบแบบแผนเดียวกับของการปกครองทั่วราชอาณาจักรภายใต้องค์พระมหากษัตริย์ โดยที่ระบอบการมีโครงสร้างและรูปแบบตามตะวันตก ภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมในสังคมไทยที่มีลักษณะเป็นแบบจารีตที่ให้ความสำคัญต่อชาติกำเนิด อำนาจวาสนา ระบบอาวุโส ระบบเครือญาติ และระบบอุปถัมภ์ และที่สำคัญยิ่งคือ พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ดังนั้นการบริหารประเทศจึงเป็นไปตามเงื่อนไขของบริบททางสังคม คือ ขึ้นกับพระราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์ ซึ่งอยู่ในฐานะผู้นำการปกครองที่ทรงพระราชอำนาจอย่างแท้จริงและได้ทรงกำหนดนโยบายด้านต่างๆร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดีกระทรวง และที่ปรึกษาทั่วไปชาวต่างประเทศ (ปิยนาด บุนนาค, 2543)

การอุดมศึกษาในฐานะการศึกษาในระดับสูงสุดที่มีกำเนิดมาจากสังคมวัฒนธรรมตะวันตกและเข้าสู่เมืองไทย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระแสการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตกในกระบวนการปฏิรูปการศึกษาสมัยใหม่จนถึงปัจจุบัน การศึกษาระดับอุดมศึกษาที่มีบทบาทหน้าที่หลัก เป็นกลไกสังคมของรัฐ ทำการผลิตกำลังคน ตามลักษณะความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ทั้งนี้มหาวิทยาลัยทุกแห่งที่มีวิวัฒนาการมาจากความเป็นโรงเรียนวิชาชีพชั้นสูงประจำกระทรวงต่างๆและมหาวิทยาลัยในรุ่นหลังปี พ.ศ.2500 ที่มีรูปแบบการจัดการภายใต้ข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษาจากต่างประเทศนั้น ต่างถูกกำหนดทิศทางและนโยบายจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศและแผนการศึกษาแห่งชาติ มีเป้าหมายในการผลิตบัณฑิต ซึ่งในบริบทของสังคมไทยรัฐยังคงเป็นผู้มีบทบาทโดยตรงต่อการควบคุมและจัดการศึกษา ทำให้มหาวิทยาลัยต้องดำเนินนโยบายโดยรวมภายใต้แนวทางเดียวกันที่เป็นความต้องการของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาวิทยาลัยของรัฐที่ต้องอาศัยงบประมาณของรัฐบาล (วารุณี โอสถารมย์, 2533)

ทบวงมหาวิทยาลัยได้เริ่มกำเนิดขึ้นในปี พ.ศ.2515 เป็นผลให้เกิดระบบมหาวิทยาลัยที่เปิดโอกาสให้อุดมศึกษาเกิดความคล่องตัวและมีบทบาทมากขึ้นในการพัฒนาประเทศ ส่วนกระแสสำคัญที่ผลักดันให้มหาวิทยาลัยออกนอกระบบราชการ ก็คือบริบททางเศรษฐกิจที่องค์กรธุรกิจเอกชนเป็นกลไกหลักเข้ามามีบทบาทแทนกลไกอำนาจรัฐ เพราะมีการตระหนักถึงปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาระดับสูง ซึ่งต้องการการลงทุนด้านการวิจัยและพัฒนาเกินกว่าที่รัฐจะสามารถทุ่มเทแหล่งทรัพยากรให้ได้ รวมทั้งความคล่องตัวของการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาให้สอดคล้องกับกลไกการตลาดและสามารถมีความยืดหยุ่นหลากหลายมากขึ้นด้วย (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2535)

4. ด้านวัฒนธรรม

บริบทด้านวัฒนธรรมที่มีค่อบทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทยประกอบด้วย ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม มีการหลั่งไหลของอารยธรรมตะวันตก ทำให้คนในสังคมปรับตัวไม่ทันและเกิดสภาพล้าหลังทางวัฒนธรรมขึ้นเกือบทั่วทุกท้องที่และทุกภูมิภาค มีการปรับเปลี่ยนสภาพท้องถิ่นที่เคยเป็นแหล่งเกษตรกรรมให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมและเกิดการเคลื่อนย้ายแรงงาน ประกอบกับสังคมขยายตัวอย่างรวดเร็วในด้านการสื่อสารคมนาคม ทำให้คนรุ่นใหม่ละทิ้งศิลปวัฒนธรรมของชาติและรับวัฒนธรรมจากต่างชาติเข้ามาแทนที่ อย่างเช่นในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 มีปัญหาการ

กระจายรายได้ พบความเหลื่อมล้ำของรายได้ระหว่างกลุ่มครัวเรือนทั้งชนบทและเมืองมีมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด การขาดแคลนบริการพื้นฐานมีความรุนแรง ไม่เพียงพอกับการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจ ปัญหาการเลือกปฏิบัติทางเพศและบทบาทของสตรี การให้ความเสมอภาคแก่สตรีในการมีส่วนร่วมทางสังคม รวมทั้งมีปัญหาการเกิดโรคเอดส์ ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาชุมชนแออัด นอกจากนี้ยังพบปัญหาการปรับตัวของสังคมไทยให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจมากขึ้น เป็นเหตุให้สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทมาสู่ความเป็นสังคมเมืองมากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่แบบไทยดั้งเดิมต้องปรับเปลี่ยน อันมีผลกระทบต่อสภาพจิตใจ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่โดยรวม อีกทั้งการขยายตัวของเศรษฐกิจโดยเฉพาะอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว ได้ก่อให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเกิดปัญหามลพิษส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 สถาบันอุดมศึกษาเป็นสถาบันสำคัญของสังคมที่จะช่วยเป็นสมอง ปัญญา และสติของสังคม จึงต้องทำหน้าที่ทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรมของสังคมโดยรวม (จรัส สุวรรณเวลาและคนอื่นๆ, 2540) วัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งในการที่สถาบันอุดมศึกษาจะนำมาใช้ เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนา ลักษณะเฉพาะ และความเชี่ยวชาญในภูมิภาคขึ้นภายใต้สภาพความเปลี่ยนแปลงและหลากหลายของวัฒนธรรม โดยที่การศึกษานั้นต้องช่วยให้ความเข้าใจและเคารพค่านิยมทางวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ตลอดจนกระบวนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทางวัฒนธรรมด้วย

5. ด้านการศึกษา

สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงบริบทด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครองและการบริหาร รวมทั้งวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งมีผลต่อระบบการศึกษา เมื่อประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองและนโยบายของรัฐ จนกระทั่งประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 จึงมีผลต่อระบบการบริหารจัดการการศึกษา อาทิเช่น เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ส่งผลให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ โดยมุ่งการมีเอกภาพทางนโยบายและการกระจายอำนาจ เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปอย่างมีคุณภาพ มีการกำหนดมาตรฐานและระบบประกันคุณภาพ

การจัดระบบการศึกษาในอดีต อาทิเช่น ช่วงปี พ.ศ.2411-2475 ซึ่งสังคมไทยอยู่ในระบอบการปกครองแบบราชาธิปไตยนั้น รัฐได้อาศัยระบบการศึกษามาใช้ในการอบรมเยาวชนให้เป็นพลเมืองดี และสนองต่อนโยบายในการป้องกันประเทศ โดยที่โรงเรียนรัฐซึ่งจัดสอนระดับอุดมศึกษานั้นตั้งขึ้นเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ และในเวลาต่อมาเมื่อเพียงพอกับความต้องการแล้ว เป้าหมายหลักของการศึกษาจึงเปลี่ยนแปลงไป คือ รัฐมุ่งจะให้ความรู้ขั้นสูงเพื่อไป

ทำงานด้านต่างๆนอกจากการเข้าสู่ระบบราชการ บทบาทของการศึกษาในระบบก็มีอิทธิพลค่อนข้างน้อย แต่มีจุดมุ่งหมายทางการเมืองการปกครองเป็นหลักสำคัญมากกว่าอย่างอื่น อย่างไรก็ตามระบบการศึกษาหลังการเปลี่ยนแปลง พ.ศ.2475 ยังคงรูปแบบเดิมเกือบทั้งหมด ทั้งนี้เพราะเหตุการณ์ พ.ศ.2475 มิได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมในสาระสำคัญแต่ประการใด (วิทย์ วิศทเวทย์, 2544: 2-14, 45-47)

การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศไทยจัดเป็นสัญลักษณ์ คือระบบมหาวิทยาลัยของรัฐที่สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย ระบบมหาวิทยาลัยเอกชน มหาวิทยาลัยเปิดหรือกึ่งเปิดและสถาบันอุดมศึกษาที่สังกัดกระทรวงศึกษาธิการและสังกัดกระทรวงอื่นๆ ดังนั้นการพัฒนาอุดมศึกษาเพื่อให้มีบทบาทในการพัฒนาประเทศได้ตามที่พึงประสงค์ จึงควรกำหนดแนวทางโดยการระบุสถานะสถาบันให้มีรูปแบบหลากหลาย กำหนดเป้าหมายและภารกิจของสถาบันแต่ละประเภทร่วมกัน กล่าวคือ เป็นสถาบันที่มุ่งวิจัยและสอนเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ มุ่งการสอนวิชาชีพชั้นสูง (วิชัย คันศิริ, 2540: 104) มุ่งเน้นการสอนระดับต่ำกว่าปริญญา ระดับปริญญาตรี ระดับปริญญาตรีและโทเป็นหลัก และเป็นสถาบันวิจัยที่เน้นการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาและเน้นวิจัย ทั้งนี้จะต้องสร้างให้สถาบันอุดมศึกษาทุกประเภทให้เป็นสถาบันที่เน้นการวิจัยเพื่อสร้างความรู้ใหม่ เพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารและการเรียนการสอน และเพื่อแก้ปัญหาแก่สังคมและผู้ประกอบการ ให้ความสำคัญสูงสุดแก่การเรียนรู้ให้นักศึกษาคิดเป็น ทำเป็น เป็นผู้มีความรับผิดชอบสร้างระบบความรับผิดชอบต่องานบริหารและงานวิชาการพร้อมระบบคุณภาพมาตรฐาน อีกทั้งสร้างนักวิชาการและศูนย์วิชาการที่รู้จักจริง ประยุกต์ได้ และเป็นกลางไม่อคติ เพื่อร่วมกันสร้างสังคมความรู้และเศรษฐกิจฐานความรู้ร่วมด้วย (เกษม วัฒนชัย, 2539: 77-78)

แนวคิดสตรีนิยมและความเสมอภาคระหว่างเพศ

สตรีนิยมกลายเป็นแนวคิดและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีการกล่าวถึงกันมากในระดับสากลประมาณ ค.ศ.1890 หรือ พ.ศ.2433 (Rowbotham, 1992) สตรีนิยมหรือ Feminism และนักสตรีนิยมหรือ Feminist เป็นที่กล่าวถึงในวาระต่างๆ และในสถานที่ต่างๆที่มีการพูดความไม่เท่าเทียมกัน (Beasley, 1999) สตรีนิยม (Feminism) เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับความเสมอภาคทางเพศ มุ่งปลดปล่อยให้ผู้หญิงมีความเป็นอิสระจากการครอบงำของผู้ชาย และมีความพยายามลดความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชายหญิง แนวคิดนี้มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนและมีการนำไปประยุกต์ใช้ที่ความแตกต่างกันในด้านวิธีการเข้าสู่ปัญหา ความคิดพื้นฐาน และแนวทางการแก้ไขปัญหา

ความหมายและสาระสำคัญของสตรีนิยม

สตรีนิยม (Feminism) มีผู้ให้คำจำกัดความไว้มากมายหลายความหมาย ตัวอย่างเช่น ลีนา โดมินเนลลี (Lena Dominelli) ให้ความหมายว่า หัวใจของแนวคิดทางด้านสิทธิสตรี หรือสตรีนิยม คือ ความไม่แบ่งแยกชนชั้นของคนในโลก ไม่ว่าจะเป็นผู้อยู่เหนือหรือผู้อยู่เบื้องล่าง ทุกคนต้องได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันไม่ว่าหญิงหรือชาย ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เคยมีในลักษณะความไม่เสมอภาคที่แบ่งแยกเพราะเพศ จำเป็นต้องได้รับการเปลี่ยนแปลงเสียใหม่ (Dominelli and McLeod, 1989) ในขณะที่กริมชอว์ (Grimshaw, 1986) เชื่อว่าผู้หญิงถูกปฏิบัติอย่างเลวร้ายจากระบบสังคมที่ไม่เป็นธรรมจากการเป็นเพศหญิง และจำเป็นต้องมีการทำอะไรบางอย่างเพื่อแก้ไขสิ่งที่เป็นอยู่ ส่วนบีสเลย์ (Beasley, 1999) มองว่า สตรีนิยมจะแตกต่างจากแนวคิดทางสังคมและการเมือง หรือแนวคิดตามประเพณีนิยมของตะวันตก และปฏิเสธแนวคิดเหล่านั้น เพราะมองว่าเป็นแนวคิดอคติของผู้ชายในทำนองที่คล้ายคลึงกัน อาร์เนิล (Arneil, 1999) มองว่า สตรีนิยมเป็นความตระหนักว่าไม่ว่าเวลาหรือสถานที่ใด ผู้ชายและผู้หญิงมีความไม่เท่าเทียมกันทางอำนาจทั้งในทางสังคมและในชีวิตส่วนตัว และเป็นความเชื่อที่ผู้หญิงและผู้ชายควรจะมีความเท่าเทียมกัน ในขณะที่สเปนเซอร์ (Spencer, 1992) กลับมองว่า สตรีนิยมไม่เพียงแต่สะท้อนความเป็นรองของผู้หญิง แต่สตรีนิยมเป็นวิถีดำเนินชีวิตที่มนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกัน เพราะเราสามารถอยู่ร่วมกันอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในโลกได้ ไม่มีความจำเป็นต้องใช้ความรุนแรงหรือการเอาเปรียบหรือรังแกกัน ซึ่งเป็นข้อเสนอพื้นฐานของปรัชญาแนวสตรีนิยม

สตรีนิยม (Feminism) มีคำจำกัดความที่ค่อนข้างคลุมเครือ เนื่องจากมีข้อเสนอแนวคิดที่หลากหลายมาก จึงสรุปตามสารานุกรมสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ซึ่งใช้คำว่า “ลัทธิพิทักษ์สิทธิสตรี” โดยภาพรวมกล่าวคือ 1) สตรีนิยมเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ของปรากฏการณ์ที่ผู้หญิงทั่วโลกถูกกดขี่และตกเป็นเบี้ยล่างของผู้ชาย 2) สตรีนิยมเป็นทฤษฎีและการปฏิบัติเชิงสังคมการเมืองที่มุ่งปลดปล่อยผู้หญิงให้เป็นอิสระจากอำนาจสูงสุดและการขูดรีดของผู้ชาย 3) สตรีนิยมเป็นขบวนการทางสังคมที่ต้องการให้ผู้หญิงมีฐานะเท่าเทียมกับผู้ชายในด้านการเมือง เศรษฐกิจและด้านอื่นๆ 4) สตรีนิยมเป็นคตินิยม (ideology) เป็นการปฏิบัติทุกอย่างที่แสดงความเกลียดชังหรือมีอคติต่อผู้หญิง (ยุพา วงศ์ไชยและทิพาภรณ์ โพธิ์ฉวี, บรรณาธิการ, 2542: 158-159)

นักสตรีนิยม (Feminist) ได้สนับสนุนแนวคิดนี้ โดยให้ความสำคัญกับความเสมอภาคระหว่างชายหญิง และไม่ใช่แนวคิดปฏิเสธว่าเพศชายไม่มีความสำคัญ แต่เป็นความพยายามที่จะลดความไม่เสมอภาคระหว่างทั้งสองเพศ แนวคิดนี้มีได้เพียงพยายามทำความเข้าใจสิ่งที่เป็นอย่างที่เป็นอย่างนั้น แต่เป็นการศึกษาเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพเดิม โดยมีการเสนอประเด็นใหม่ๆ แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

สตรีนิยมแนวเสรีนิยม สตรีนิยมแนวสังคมนิยมหรือมาร์กซิสต์ สตรีนิยมแนวก้าวหน้า และสตรีนิยมแนววัฒนธรรม (พรรณรายรัตน์ ศรีไชยรัตน์, 2544)

1. สตรีนิยมแนวเสรีนิยม (Liberal Feminist)

แนวคิดสตรีนิยมแนวเสรีนิยมเริ่มมีขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 เสนอโดยนักคิดหลักๆ อย่างเช่น โทมัส ฮ็อบบ์ (Thomas Hobb) โดยมีความเชื่อพื้นฐานว่ามนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์อื่นๆ ตรงที่มนุษย์มีความสามารถในการมีเหตุผลของปัจเจกบุคคล แต่ก็มีผลประโยชน์ส่วนตัวด้วย เพราะฉะนั้นรัฐจำเป็นต้องกำหนดกฎหมายหรือกฎหมายให้คนปฏิบัติตามเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ต่อมา ออคม์ สมิท (Adam Smith) ได้เสนอสิทธิทางเศรษฐกิจในตลาดเสรี และจอห์น สจิวต์ มิล (John Stuart Mill) ได้เสนอสิทธิของปัจเจกบุคคลอย่างเต็มที่ในทางเศรษฐกิจและการเมืองและให้ความสำคัญกับเรื่องอิสรภาพ นักเสรีนิยมในช่วงต้นๆ ไม่เชื่อว่าผู้หญิงสามารถมีความเท่าเทียมกับชาย เพราะมีธรรมชาติที่แตกต่างจากชาย (Eisenstein, 1981)

หลักความเชื่อพื้นฐานที่สรุปได้ในภาพรวมของสตรีนิยมแนวคิดเสรีนิยม คือ เชื่อมมั่นในความเหมือนกันระหว่างเพศ ผู้หญิงและผู้ชาย โดยพื้นฐานมีความเป็นมนุษย์ที่เหมือนกัน มีความเท่าเทียมกันทางเพศ หรือความยุติธรรมระหว่างเพศ แนวคิดนี้เชื่อว่าปัจเจกบุคคลมีสิทธิในการตัดสินใจ สามารถใช้เหตุผล มนุษย์ทุกคนมีอิสระที่จะตัดสินใจเลือกสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง เพื่อให้ทุกคนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ นอกจากนี้ยังเชื่อว่าผู้หญิงมีเหตุผลเช่นเดียวกับผู้ชาย ผู้หญิงจึงควรได้รับโอกาสที่จะใช้สิทธิในการรับผลประโยชน์เช่นเดียวกับผู้ชาย จึงต้องการให้ทั้งชายและหญิงมีเสรีภาพมากขึ้น ไม่ต้องการให้ความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับชายหญิง (stereotypes) และบทบาทที่กำหนดตามเพศ รวมทั้งเน้นความเหมือนกันมากกว่าความต่างกันของชายหญิง (Eisenstein, 1981)

เป้าหมายหลักของสตรีนิยมแนวเสรีนิยมปัจจุบันคือ เน้นที่จะขจัดความไม่เท่าเทียมกันทางเพศที่เกิดจากการเลือกปฏิบัติทางเพศและความลำเอียงที่ไม่มีเหตุผล ความคิดที่ยึดติดและความลำเอียง นอกจากนี้ยังมีกลยุทธ์ในการดำเนินการเพื่อสร้างโอกาสความเท่าเทียมกันของผู้หญิงในการทำงาน มีเป้าหมายให้ผู้หญิงก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งที่มีอำนาจ รวมทั้งมีความพยายามที่จะผลักดันให้เกิดนโยบายโอกาสที่เท่าเทียมกันในเรื่องเชื้อชาติ ความพิการและทางด้านเพศ โดยผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านกฎหมาย (Eisenstein, 1981)

2. สตรีนิยมแนวสังคมนิยม (Socialist or Marxist Feminist)

แนวคิดสตรีนิยมแนวสังคมนิยมเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อสตรีนิยมแนวสังคมนิยมในช่วงทศวรรษ 1960-1970 คือ แนวคิดของ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) และเฟรดเดอริก เองเกิลส์ (Frederick Engles) แนวคิดนี้เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ถูกกำหนดด้วยแรงผลักดัน

ทางเศรษฐกิจร่วมกับรูปแบบองค์กรทางสังคมและเศรษฐกิจในยุคนั้น โดยรูปแบบการผลิตและความสัมพันธ์ได้กำหนดประวัติศาสตร์ของแต่ละยุค ซึ่งในแต่ละยุคยังถูกกำหนดโดยชนชั้นที่มีอำนาจ และความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์เป็นผลมาจากการคืบหน้าต่อสู้ แนวคิดนี้มีลักษณะที่สำคัญคือ ความสัมพันธ์ของระบบทุนนิยมมาจากสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ เน้นการกดขี่ผู้หญิงในทุกๆเรื่อง และให้ความสำคัญกับวัตถุการผลิตในเชิงปริมาณ เช่น มีฝูงสัตว์ไว้ในครอบครองจำนวนมาก ยิ่งผู้ชายมีสมบัติมากก็มีโอกาสที่จะกดขี่ผู้หญิง ส่วนผู้หญิงทำหน้าที่ในการมีลูกเท่านั้น ซึ่งเป็นการเริ่มมีความไม่เสมอภาคและกดขี่ผู้หญิง (Eisenstein, 1979) สตรีนิยมแนวคิดสังคมนิยมกลุ่มนี้เน้นความต้องการประโยชน์และสิทธิของกลุ่มมากกว่าปัจเจกบุคคล และจากความเชื่อที่ว่าการกดขี่เพศ ผิด และชนชั้นมีความเกี่ยวข้องกัน แนวคิดนี้จึงมุ่งต่อสู้ทุกรูปแบบมากกว่าที่จะก่อตั้งองค์กรเพื่อผู้หญิงโดยเฉพาะ และชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างชายหญิงที่ถูกกำหนดโดยสถานะสังคมที่แตกต่างกัน และการเปลี่ยนแปลงต้องเกิดจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ หรือการเมืองที่มีอยู่ในสังคมนั้นๆ

3. สตรีนิยมแนวก้าวหน้า (Radical Feminist)

แนวคิดสตรีนิยมแนวก้าวหน้าถูกเสนอออกมาในช่วงต้นทศวรรษ 1970 โดย เคต มิลเล็ท (Kate Millet) แนวคิดนี้เชื่อว่าผู้หญิงมีฐานะเป็นชนชั้นที่ถูกครอบงำจากอีกชนชั้นหนึ่ง คือผู้ชาย ในฐานะผู้กดขี่ กลุ่มนี้เห็นพ้องกับสตรีนิยมแนวสังคมนิยมในเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองขั้นพื้นฐาน หลักฐานที่แสดงว่าผู้หญิงถูกกดขี่จากผู้ชาย คือ การที่ผู้ชายมีอำนาจและครอบงำในทุกด้านจากระบบชายเป็นใหญ่ (patriarchy) คือ อำนาจของผู้ชายที่ควบคุมผู้หญิงในเรื่องเพศ และศักยภาพในการสืบพันธุ์ของผู้หญิง สาเหตุของความก้าวร้าวของผู้ชาย คือ การที่มีพลังกำลังเหนือผู้หญิง โดยเฉพาะในเรื่องเพศ ในขณะที่ผู้หญิงหมายถึงความอ่อนแอ ชอบใช้อารมณ์ ไม่มีเหตุผล เพราะฉะนั้นผู้หญิงจึงไม่สามารถเป็นผู้นำในระดับต่างๆได้ ผู้หญิงอยู่ในฐานะที่เป็นรองเสมอมา ในทางเศรษฐกิจผู้หญิงจะทำงานที่มีเกียรติทางอาชีพน้อยกว่า และได้รับค่าตอบแทนต่ำกว่า แม้ว่าทางการศึกษา ในสังคมตะวันตกผู้หญิงได้รับโอกาสทางการศึกษาเท่าเทียมกับผู้ชายแล้ว แต่ยังมีภาระเป็นวิชาของผู้หญิง วิชาของผู้ชาย ซึ่งมีผลต่อเกียรติและค่าตอบแทนที่ตามมาภายหลัง กล่าวโดยรวมคือ ความมีอำนาจสูงสุดของผู้ชายไม่ได้อยู่ที่ความแข็งแรงของสรีระ แต่อยู่ที่การยอมรับระบบค่านิยมอันมีรากฐานมาจากวัฒนธรรมของระบบชายเป็นใหญ่ ซึ่งเป็นคืบหน้าที่สำคัญเพราะมีความเป็นสากล และเป็นปรากฏการณ์ที่มีระยะเวลาอันยาวนานมาแล้ว (Millet, 1971) โดยสรุปแนวคิดสตรีนิยมแนวก้าวหน้านี้ได้วิเคราะห์การกดขี่ผู้หญิงมาจากสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ ถึงแม้จะปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมจากระบบทุนนิยมมาเป็นสังคมนิยม ผู้หญิงก็ยังถูกผู้ชายกดขี่อยู่นั่นเอง

4. สตรีนิยมแนววัฒนธรรม (Cultural Feminist)

แนวคิดสตรีนิยมแนววัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่มีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาการของสตรีนิยมแนวก้าวหน้า โดยสตรีนิยมแนวก้าวหน้าให้ความสนใจต่อการเปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างทางสังคม แต่เมื่อเวลาผ่านไปกลับพบว่าสิ่งที่เรียกร้องหรือสิ่งที่ผู้หญิงได้รับจากระบบไม่ว่าจะเป็นการได้รับโอกาสทางการศึกษาหรือความเท่าเทียมกันทางกฎหมาย ไม่ได้ช่วยให้ผู้หญิงได้รับความเท่าเทียมที่แท้จริง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างพื้นฐานของสังคมที่เอื้อให้เกิดความเท่าเทียมกันระหว่างเพศที่แท้จริง สตรีนิยมแนววัฒนธรรมจึงหันมาสนใจความเป็นตัวตนของผู้หญิงและสนใจที่จะเปลี่ยนแปลงที่ตัวผู้หญิงมากกว่าที่ตัวระบบ (Eisenstein, 1984) สตรีนิยมแนววัฒนธรรมให้ความสำคัญกับการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมผู้หญิง โดยผู้หญิงควรรักษาและชื่นชมคุณลักษณะของความเป็นผู้หญิงที่แตกต่างจากผู้ชาย เช่น การเอาใจใส่ดูแล ความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับคนอื่น ฯลฯ และพยายามที่จะนำคุณลักษณะดีของผู้หญิงที่สังคมกำหนดมาให้คุณค่าใหม่ นักคิดสตรีนิยมแนววัฒนธรรมผู้นี้ คือ แมรี ดัลลี (Mary Daly) (Eisenstein, 1981)

นอกจากแนวคิดสตรีนิยมที่นำมากล่าวถึง ยังมีแนวคิดสตรีนิยมแนวอื่นๆที่น่าสนใจอีก แต่ไม่ว่าจะเป็นสตรีนิยมแนวใดก็มักจะมีเรื่องเดียวกันคือ ความเสมอภาคทางเพศ แต่ละแนวคิดจะมีความแตกต่างในแง่ของการวิเคราะห์ความไม่เสมอภาคทางเพศที่เกิดขึ้นในสังคม ดังนั้นแนวคิดสตรีนิยมที่กล่าวมานั้นจึงเป็นทฤษฎีที่ประยุกต์ศาสตร์ทั้งหลายเข้าด้วยกัน โดยมีจุดเน้นเพื่อทำให้เกิดความเสมอภาคทางสังคมทั้งทางด้านโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง ค่านิยม และวัฒนธรรม

แนวคิดความเสมอภาคระหว่างเพศและบทบาทเพศ

เพศ (sex) เป็นการบอกความเป็นชายหรือหญิงตามลักษณะทางชีววิทยาที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ บุคคลที่เกิดมามีเพศเป็นชายหรือเป็นหญิง มีหน้าที่ในการให้กำเนิด มีบุคลิกภาพที่แตกต่างกัน และทุกคนที่เกิดมาได้ถูกสร้างขึ้นมาอย่างเหมาะสมตามธรรมชาติ (Lorber and Farrell, 1991: 7)

บทบาทชายหญิง (gender) หมายถึง เพศที่ถูกกำหนดโดยบริบททางสังคมหรือวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหญิงแสดงพฤติกรรมหรือคุณลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาวะการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนไป ตัวอย่างเช่น สตรีอาจต้องรับภาระที่เคยเป็นงานของชาย และชายอาจต้องรับบทบาทที่เคยเป็นหน้าที่ของสตรี (ภัสสร ลิมานนท์, 2542: 1)

บทบาทเพศ (gender roles) เป็นบทบาทที่สังคมกำหนดในแต่ละสังคมและกลุ่มคนมีความแตกต่างกันไป บทบาททางเพศสามารถเปลี่ยนแปลงได้ เป็นสิ่งที่สังคมและวัฒนธรรมนั้น

เห็นว่าเหมาะสมกับเพศใดเพศหนึ่ง ยังหมายถึงโอกาสที่แต่ละบุคคลจะสามารถเข้าถึงได้ ได้ใช้ และควบคุมทรัพยากรต่างๆ เพราะมีสิทธิ มีอำนาจ มีความรับผิดชอบ และถูกคาดหวังจากสังคม ต่างกันไป ที่สำคัญบทบาททางเพศที่สังคมกำหนด ได้ส่งผลกระทบต่ออย่างมากต่อสถานภาพของชาย หญิงในสังคมนั้นๆ (ภัสสร ลิมานนท์, 2542: 1)

ความแตกต่างด้านบทบาทหน้าที่ของแต่ละเพศ

ชายและหญิงมีความแตกต่างกันในด้านบทบาทหน้าที่ ด้านพฤติกรรม โลกทัศน์ ความโน้มเอียง ความคาดหวัง ทักษะคติ อารมณ์ อุปนิสัย ฯลฯ ในขณะที่เดียวกันชายและหญิงก็มีบทบาทหน้าที่และลักษณะที่เหมือนกันอย่างมากด้วย หากแต่ความแตกต่างระหว่างเพศจะไม่คงที่ แต่จะแปรเปลี่ยนไปตามวัยและพัฒนาการของชีวิตของบุคคลนั้นๆ นอกจากนี้ยังมีชายหญิงจำนวนมากที่มีบทบาทและหน้าที่ไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานที่สังคมกำหนดไว้ ความแตกต่างของบทบาทระหว่างเพศจึงมิใช่เรื่องตายตัวแต่เป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและ การอบรมเลี้ยงดู ความแตกต่างด้านบทบาทหน้าที่ส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากปัจจัยทางพันธุกรรมและทางวัฒนธรรมที่ผสมผสานกันอย่างซับซ้อน ซึ่งส่งผลให้เกิดความแตกต่างทางสถานภาพ ชายมักมีสถานภาพที่ได้รับคุณค่าเหนือกว่า (โคทม อาริยา, 2527)

แนวคิดความเสมอภาคระหว่างเพศ

ความเสมอภาคระหว่างเพศ (gender equality) หมายถึง การยอมรับและเห็นคุณค่าของความแตกต่างระหว่างหญิงและชาย หมายถึง สิทธิที่จะแตกต่าง รวมถึงการหาแนวทางที่จะปรับเปลี่ยนโครงสร้างของสังคมให้มีความสมดุลในเชิงอำนาจระหว่างหญิงและชาย และการที่หญิงและชายจะมีสถานะที่เท่าเทียมกันในสังคม เงื่อนไขทางสังคมต่อหญิงและชายจะเอื้อต่อการใช้สิทธิของความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน รวมทั้งเอื้อต่อการมีส่วนร่วมที่จะสร้างประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างไม่แตกต่างกัน (เมทินี พงษ์เวช, 2544: 12)

ในประเทศไทยแนวคิดความเสมอภาคระหว่างเพศ ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากผลการประชุมในระดับสากลที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับหลักความเสมอภาคจนได้มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญด้วย แนวคิดความเสมอภาคระหว่างเพศในระดับสากลที่นำมาสู่การปฏิบัติปรากฏอยู่ในถ้อยแถลงของแผนปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าของสตรีตามปฏิญญาปักกิ่งที่ระบุว่า “ความเสมอภาคระหว่างเพศเป็นเรื่องสิทธิมนุษยชน เป็นเงื่อนไขหนึ่งของความเป็นธรรมทางสังคมและเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับความเสมอภาค การพัฒนา และสันติภาพ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการร่วมงานกันบนพื้นฐานของความเสมอภาคระหว่างเพศ เป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนที่มีคนเป็นศูนย์กลาง” (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2543: 11)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้ระบุถึงความเสมอภาคระหว่างเพศ ได้จำแนกหลักความเสมอภาคไว้เป็นหลักความเสมอภาคทั่วไปและหลักความเสมอภาคเฉพาะเรื่อง โดยหลักความเสมอภาคทั่วไประบุว่า “บุคคลย่อมเสมอกันในทางด้านกฎหมาย และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน” ส่วนหลักความเสมอภาคเฉพาะเรื่องถือว่าการที่ “ชายหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน” เป็นหลักการสำคัญส่วนหนึ่ง นอกเหนือจากนี้ยังมีหลักความเสมอภาคทางการศึกษา ระบุว่า “การได้รับสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี” หรือหลักความเสมอภาคในเรื่องอื่นๆ เช่น การมีสิทธิได้รับการคุ้มครองโดยรัฐ จากการใช้ความรุนแรงและการปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม หรือความเสมอภาคในการเลือกตั้ง เป็นต้น (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2540)

อิทธิพลของแนวคิดสตรีนิยมและแนวคิดความเสมอภาคระหว่างเพศที่มีต่อการศึกษาในสังคมไทย

สตรีนิยมมีความหมายทั้งส่วนที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับสถานะที่ด้อยกว่าของผู้หญิงในสังคม รวมทั้งความเสมอภาคระหว่างเพศ สตรีนิยมแม้จะเป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นจากสังคมตะวันตก แต่ในสังคมไทยไม่ใช่สิ่งที่แปลกปลอมจากตะวันตก เพราะสังคมไทยก็มีประวัติการต่อสู้เพื่อสถานะที่ดีขึ้นของผู้หญิง อีกทั้งมีความพยายามที่จะหาองค์ความรู้เกี่ยวกับผู้หญิงที่เป็นของตนเองอยู่

ในอดีตเท่าที่ปรากฏเป็นหลักฐานพบว่า ได้มีความพยายามของผู้หญิงไทยที่เรียกร้องเพื่อสิทธิของตนเอง แม้จะเป็นการเรียกร้องในฐานะปัจเจกบุคคล แต่การเรียกร้องในครั้งนั้นก็ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ กรณีอ้าแคงเหมือนและอ้าแคงจันในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยอ้าแคงเหมือนได้ถวายฎีกาเนื่องจากไม่เต็มใจที่จะแต่งงานกับผู้ชายที่บิดามารดาเลือกให้ ส่วนอ้าแคงจันถวายฎีกาเนื่องจากไม่ยอมให้สามีนำตัวไปขาย ซึ่งส่งผลให้มีการแก้ไขกฎหมายให้บิดามารดาทำการสมรสให้แก่บุตรได้เมื่อบุตรยินยอม และให้ยกเลิกกฎหมายที่ให้สิทธิสามีขยภรรยาได้ (วันทนีย์ วาสิกะสิน, 2543: 24)

ต่อมา มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเนื่องจากได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากชาติตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจตคติค่านิยมของสังคมไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถได้ส่งเสริมการศึกษาของกุลสตรีไทย ทำให้ผู้หญิงไทยมีบทบาทมากขึ้น จนต่อมาได้รับการศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษาและได้รับสิทธิทางการเมืองเช่นเดียวกับชาย จึงกล่าวได้ว่าสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของสตรีไทยส่วนหนึ่ง คือ ภาวะทางเศรษฐกิจ การศึกษา เจตคติและค่านิยมของสังคม และวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตก (วารุณี โอสธารมย์, 2524)

ภารกิจของการอุดมศึกษาไทย

การอุดมศึกษาเป็นการศึกษาระดับสูงสุดที่มีหน้าที่และบทบาทสำคัญในการผลิตกำลังคนระดับกลางและระดับสูง วิจัยค้นคว้า สร้างและพัฒนาองค์ความรู้ บริการวิชาการแก่สังคม และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ทำให้สถาบันอุดมศึกษาต้องทบทวนบทบาทและปรับแนวทางการบริหารจัดการให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของบริบทที่มีการศึกษาระดับอุดมศึกษา โดยเฉพาะในปัจจุบันที่มีการเคลื่อนตัวอย่างรวดเร็วจากแนวโน้มการปฏิรูปอุดมศึกษาโลก พบว่าการขยายตัวด้านปริมาณของนักศึกษาและความต้องการในทรัพยากรมนุษย์ จึงทำให้สถาบันอุดมศึกษาปรับทิศทางให้สามารถจัดการศึกษา โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนมีสิทธิเข้าเรียนได้อย่างเท่าเทียมกันบนพื้นฐานของความสามารถ (ผดุงชาติ สุวรรณวงศ์ และ ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2543)

การอุดมศึกษามีภารกิจสำคัญคือทำหน้าที่ การสอน การวิจัย และการให้บริการทางวิชาการ โดยที่มหาวิทยาลัยเป็นส่วนประกอบสำคัญของสังคมหรือประเทศชาติ มีบทบาทหน้าที่พัฒนาปัญญาและความเจริญทางความคิด เป็นแหล่งวิชาการ บุกเบิกหาความรู้ใหม่ วิจัยสร้างองค์ความรู้ให้แก่ประเทศชาติเพื่อใช้ในการพัฒนา ช่วยให้เกิดความเข้าใจในสังคม วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ ทำให้สามารถเลือกทางแก้ปัญหาได้ถูกต้องและวางนโยบายที่ดีอื่นจะนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นผลดีต่อส่วนรวม เป็นที่พึ่งทางวิชาการ ให้บริการฝึกอบรมและการศึกษาต่อเนื่อง อีกทั้งยังต้องทำหน้าที่อีกสองประการ คือ ชี้นำเตือนสติสังคม และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสังคมโดยรวมด้วย (จรัส สุวรรณเวลา, 2540)

มหาวิทยาลัยมีหน้าที่หลัก 4 ประการ (เกษม วัฒนชัย, 2539: 76) คือ

- 1) เป็นสถาบันวิชาการและสถาบันวิชาชีพ (academic and professional institution)
- 2) เป็นสถาบันวิจัย (research institution) เพื่อขวนขวายหาความรู้ใหม่ ความคิดใหม่
- 3) เป็นสถาบันบริการวิชาการแก่สังคม (service institution) โดยถ่ายทอดความรู้ใหม่ที่ได้มาให้แก่ประชาชน
- 4) เป็นสถาบันทางวัฒนธรรม (culture institution) ดำรงรักษาวัฒนธรรมและค่านิยมของสังคม โดยที่มหาวิทยาลัยต้องสร้างปรัชญาของตนเองและลักษณะเฉพาะตามปรัชญา

มหาวิทยาลัยมีหน้าที่หลักอยู่ 4 ประการ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2533: 11) คือ การประสิทธิ์ประสาทวิชาการ การวิจัย การบริการชุมชน และการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม โดยที่กิจการทั้งสี่ด้านนี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ภารกิจของมหาวิทยาลัยระบุไว้อย่างชัดเจนในนโยบายของการพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาระยะที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) ระบุว่า "...ส่งเสริมให้สถาบันอุดมศึกษาได้ดำเนิน

ภารกิจในด้านการสอน การวิจัย ค้นคว้า แต่งตำรา การให้บริการทางวิชาการแก่สังคม และทำนุบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรมให้มากยิ่งขึ้น...” (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2520-2524, ม.ป.ป.)

บทบาทสตรีในการศึกษาระดับอุดมศึกษาไทย

ปัจจุบันการศึกษามีส่วนสำคัญทำให้สตรีไทยได้พัฒนาศักยภาพทางวิชาการและวิชาชีพมากขึ้น จึงสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมร่วมกับเพศชายในการพัฒนาประเทศได้ แต่ยังมีปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้สตรีไม่ได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคทางการศึกษา อย่างเช่นค่านิยมและความเชื่อของสตรีไทย ครอบครัว สถาบันการศึกษาและชุมชน หลักสูตร การจัดการเรียนการสอน เป็นต้น ในระดับอุดมศึกษาก็มีสภาพปัญหาเช่นเดียวกันคือ สตรีเลือกเรียนสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีค่อนข้างน้อย และในทางปฏิบัติยังมีการจำกัดสิทธิในการเข้าศึกษาของสตรีบางสาขาด้วย (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2537) การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของไทยนั้นได้เริ่มมีมาตั้งแต่แผนการศึกษาพ.ศ.2441และแผนการศึกษา พ.ศ.2445 ในระยะเริ่มแรกมิได้กล่าวว่ามีสตรีเข้าศึกษาร่วมด้วย จนกระทั่งในปี พ.ศ.2459 ได้สถาปนา “จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” เป็นสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกในประเทศไทยที่ได้จัดการศึกษาชั้นอุดมศึกษาให้แก่ประชาชนทั่วไป ต่อมาในปี พ.ศ. 2470 ได้มี “นิสิตดา” จำนวน 7 คนเข้าศึกษาเป็นรุ่นแรกในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ในชั้นเตรียมแพทย์ (วนิดา พูนศิริวงศ์และคนอื่นๆ, 2522: 5-6; นิสิต ชูโต และคนอื่นๆ, 2535: 2-3) จากการศึกษาของไพฑูริย์ สีนลารัตน์ (2530: 144-147) เรื่อง รูปแบบการใช้ชีวิตของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พบว่า นิสิตแต่ละคน แต่ละสาขา แต่ละชั้นปี และแต่ละเพศมีความแตกต่างในรูปแบบการเรียนแตกต่างกัน นิสิตหญิงมีคะแนนเฉลี่ยลักษณะการใช้ชีวิตกลุ่มวิชาการสูงกว่านิสิตชาย นิสิตหญิงมีคะแนนเฉลี่ยการใช้ชีวิตกลุ่มบำเพ็ญประโยชน์สูงกว่านิสิตชาย ในภาพรวมปรากฏว่า นิสิตหญิงมีลักษณะสนใจทางวิชาการและบำเพ็ญประโยชน์มากกว่านิสิตชาย ส่วนรูปแบบชีวิตที่สนใจการต่อสู้เรียกร้องความยุติธรรมความเสมอภาคในสังคมนิสิตชายมีสูงกว่านิสิตหญิง ซึ่งเป็นค่านิยมที่เกิดจากความเชื่อในสังคมไทยอย่างหนึ่งก็ได้ แต่นิสิตชายมีแนวโน้มที่จะแก้ปัญหาโดยเข้าไปแก้ไขปัญหาโดยตรง แต่นิสิตหญิงเน้นไปทางเสียสละหรือบำเพ็ญประโยชน์มากกว่า นอกจากนี้ นิสิต ชูโตและคนอื่นๆ (2535) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง บัณฑิตสตรีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2470-2528 โดยศึกษาบทบาทในรูปแบบต่างๆของนิสิตหญิงที่มีโอกาสเข้าศึกษาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในแต่ละช่วงสมัย ตั้งแต่ พ.ศ.2470 จนถึง พ.ศ.2528 บทบาทที่ศึกษาได้แก่1) บทบาทการเรียนของนิสิตหญิง2) บทบาทของนิสิตหญิงในสโมสรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ3) บทบาทของนิสิตหญิงที่มีต่อสังคมภายนอกซึ่งบทบาทของนิสิตหญิงในสโมสรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยยังจำแนกไปอีกคือ บทบาทของนิสิตหญิงในฐานะผู้บริหาร

และจัดกิจกรรมของสโมสรฯ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกีฬาของนิสิตหญิง บทบาทของนิสิตหญิง ในงานสมาคมต่างๆของมหาวิทยาลัยและนิสิตหญิงกับงานสมาคมภายนอกมหาวิทยาลัย

บทบาทที่สำคัญสำหรับนักการอุดมศึกษาทุกคนคือ บทบาทที่หนึ่งที่ควรจะได้หาทาง เผยแพร่กิจการของสาขาวิชาอุดมศึกษาให้กว้างขวางเป็นที่รู้จักในวงวิชาการมากยิ่งขึ้น บทบาทที่สองคือการสร้างความรู้เกี่ยวกับกิจการของอุดมศึกษาไทยให้เป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นเนื้อหาของไทย บทบาทที่สามคือการเรียนการสอน ควรสอนให้ดีที่สุด บทบาทที่สี่คือการเข้าไปมีส่วนร่วมใน กิจการของสถาบันอุดมศึกษาที่ตนเองสังกัดหรือสถาบันอื่น บทบาทที่ห้าคือบทบาทในการ ให้บริการชุมชน และบทบาทที่สำคัญที่จำเป็นคือ การที่เราจะไปมีบทบาทในสังคม เพื่อนำความรู้ ไปใช้ประโยชน์ในสังคมไทย บทบาทดังกล่าวทั้งหมดก็คือบทบาทของสถาบันอุดมศึกษานั้นเองคือ การคิดค้นแสวงหาความรู้ การเผยแพร่ความรู้ใหม่และการนำความรู้ไปใช้ในสังคมไทย(ไพฑูริย์ สีน ลาร์คน์, 2524: 1-5)

ระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์

การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ เป็นกระบวนการค้นคว้าหาข้อมูลอย่างมีระบบเพื่อที่จะตอบ คำถามเกี่ยวกับเหตุการณ์หรือเรื่องราวในอดีต เพื่อที่จะทำความเข้าใจรายละเอียดให้กระจ่างขึ้น เกี่ยวกับเหตุผลที่เกิดเหตุการณ์นั้นๆ และจัดเรียงลำดับเหตุการณ์ตามลำดับเวลา นักวิจัยเชิง ประวัติศาสตร์ได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์นี้มานานนับพันปีแล้ว โดยใช้วิธีการค้นคว้า หาความจริง(inquiry) การรวบรวม เรียบเรียงข้อมูลในอดีต เหตุการณ์หรือความจริง(facts)ทาง ประวัติศาสตร์นำมาวิเคราะห์หาสาเหตุ หาความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น การวิจัยเชิง ประวัติศาสตร์ได้พัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างค่อนเนื่อง ในปัจจุบันมีนักวิจัยเชิงประวัติศาสตร์บางคน ได้นำคอมพิวเตอร์เทคโนโลยีมาใช้ในการจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต(Gall, J.P., Gall, M.D., and Borg, W.R., 1991: 391)

การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์เป็นระเบียบวิธีวิจัยวิธีหนึ่ง แม้ว่าจะค่อนข้างยากและไม่มี ขอบเขตแน่นอน แต่ก็สามารถใช้ศึกษาวิจัยปัญหาได้อย่างกว้างขวาง เมื่อมีการกำหนดขอบเขตและ ทำได้อย่างมีระบบระเบียบครอบคลุมปัญหาที่ศึกษาได้อย่างครบถ้วน ซึ่งจะทำให้ผลงานวิจัยมี คุณค่าเช่นเดียวกับการวิจัยในลักษณะอื่นๆ (บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์, 2540: 95) การวิจัยเชิง ประวัติศาสตร์ เป็นการค้นคว้าหาหลักฐานแห่งความจริงเกี่ยวกับเรื่องราวประวัติศาสตร์ ทั้งนี้เพื่อการ ทำความเข้าใจในรายละเอียดของประวัติศาสตร์นั้นๆ ในส่วนลึก โดยที่ผู้วิจัยเชิงประวัติศาสตร์ จะต้องค้นคว้าหาหลักฐานจากอดีตมาถั่นกรอง จัดระบบ ตีความและเสนอเป็นเรื่องราวเพื่อให้ผู้อ่าน

สามารถรู้เรื่องได้มากที่สุด เทียบตรงที่สุดว่าอะไรเกิดขึ้นอย่างไรและทำไม จุดมุ่งหมายของการวิจัย จะทำให้ผู้วิจัยมีความรู้อย่างลึกซึ้งขึ้น อีกทั้งผลงานที่ได้จะมีส่วนช่วยสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ วิชาการโดยส่วนรวม นอกจากนี้กระบวนการทำงานวิจัยนั้นยังทำให้ผู้วิจัยได้พัฒนาคุณภาพในการ คิด ส่งเสริมให้สามารถคิดได้อย่างกว้างขวาง รู้จักจัดระบบความคิด สามารถวินิจฉัยและทำให้ผู้วิจัย เป็นนักวิชาการหรือนักปฏิบัติงานที่เข้าใจในปัญหาต่างๆ ได้อย่างกว้างขวาง รวมทั้งรู้จักวิธีประเมิน ค่าความคิดและผลงานของผู้อื่นด้วย(ภารดี มหาจันทร์, 2531: 1-2)

ลักษณะของการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์

การวิจัยโดยทั่วไปแล้วไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็จะต้องมีลักษณะของการวิจัยเชิง ประวัติศาสตร์อยู่ด้วยเสมอ เพื่อศึกษาย้อนดูว่ามีใครทำเรื่องนั้นบ้างหรือไม่ ทำอย่างไร ทำแค่ไหน ลักษณะของการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์เป็นได้ 2 ลักษณะ(ไพฑูริย์ สนิลรัตน์, 2523: 93-94) คือ

1. เป็นการศึกษาปัญหาประวัติศาสตร์ หรือข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์สาขาใดสาขาหนึ่ง (Historical problem) ลักษณะนี้มุ่งเน้นที่เหตุการณ์ เรื่องราว ข้อมูลหรือปัญหาในอดีต เป็นการหา ข้อมูลที่แท้จริง มองหาความสัมพันธ์ของเรื่องนั้นๆ โดยวิเคราะห์ตีความอย่างลึกซึ้ง

2. เป็นการศึกษาปัญหาปัจจุบัน(Current problem)โดยวิธีการของประวัติศาสตร์ (Historical approach)ลักษณะนี้เป็นการมองย้อนดูประวัติศาสตร์ ความเป็นมาและพัฒนาการของ ปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบัน เพื่อจะได้เข้าใจเหตุผลที่มาของปัญหาที่เป็นอยู่ได้อย่างชัดเจนขึ้น

ลักษณะของการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์(บุญธรรม กิจปริคาบวิสุทธิ์, 2540: 96) มีดังนี้คือ

1. เป็นการตรวจสอบผลงานการค้นคว้าวิจัยที่ผู้อื่นทำไว้ มีลักษณะเป็นการสำรวจเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ทั้งหมดเกิดขึ้นเอง ผู้วิจัยไม่ได้จัดกระทำให้เกิดขึ้น และไม่มีการควบคุมตัวแปรที่เกี่ยวข้องใดๆ

3. ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วในอดีตที่ยาวนาน

4. ผู้วิจัยไม่สามารถจัดกระทำหรือบังคับให้เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นเพื่อทดสอบผลที่เกิดขึ้นได้

5. การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิพากษ์วิจารณ์ พิจารณาหลักฐานเอกสารที่เป็นข้อมูล ทั้ง ในลักษณะความเป็นจริงและคุณค่าของหลักฐานเอกสาร แล้วสรุปผลการวิเคราะห์ตั้งเป็นสมมติฐาน ต่อไป

6. การรวบรวมข้อมูล กระทำโดยสำรวจหาแหล่งที่เก็บข้อมูลและบันทึกคัดลอก

กระบวนการเรียบเรียงประวัติศาสตร์หรือวิธีการทางประวัติศาสตร์ (แกมสุข นุ่มนนท์, 2545) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน มีดังนี้คือ

1. การกำหนดเป้าหมายหรือคำถามที่ต้องการคำตอบ

เพื่อเป็นแนวทางในการค้นคว้า ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์จะต้องเริ่มงานด้วยความประสงค์ที่ชัดเจนว่า จะศึกษาอะไรในอดีตส่วนไหน สมัยไหน เพราะเหตุใด ก็จะต้องมีการตั้งคำถาม เนื่องจากคำถามที่ดีจะทำให้เกิดการศึกษาศาสตร์ที่ดี ซึ่งหมายความว่าคำถามนั้นจะต้องเป็นคำถามที่ตอบได้ นำไปสู่การค้นคว้าที่ลึกและกว้างออกไป จะต้องเป็นคำถามที่ท้าทายต่อสติปัญญา ในการแสวงหาคำตอบด้วยเหตุและผล การพัฒนาคำถามในทางปฏิบัตินั้นจะกระทำโดยเริ่มจากคำถามง่าย ๆ กลุ่มหนึ่งและเมื่อตอบคำถามนั้นได้แล้ว จะก่อให้เกิดคำถามอีกกลุ่มหนึ่งตามมา โดยที่เป็นการทำซ้ำแล้วซ้ำเล่าเช่นนี้ไปเรื่อยๆจนบรรลุถึงคำถามอีกกลุ่มหนึ่งหรืออีกข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นที่สุดของคำถามที่เกี่ยวกับเรื่องนั้นหรือยุคสมัยนั้น รวมทั้งครอบคลุมคำถามที่ผ่านมาและหวังได้ว่าคำตอบแต่ละคำถามนั้น จะส่งความกระจ่างไปยังยุคสมัยนั้นหรือเรื่องนั้นได้ดีกว่าคำอธิบายใดๆที่เคยมีมาแล้ว

2. การค้นหาหลักฐานประเภทต่างๆ

หลักฐานเป็นเครื่องมืออย่างเดียวที่สามารถนำผู้ศึกษาประวัติศาสตร์เข้าไปอยู่ในอดีตให้ใกล้กับความเป็นจริง ผู้วิจัยต้องพิจารณาว่ามีหลักฐานอะไรบ้างที่เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษานั้นจริงๆและรวบรวมมาให้ได้มากที่สุด เพราะหลักฐานอันหลากหลายในแต่ละเรื่องจะให้ความรู้แก่ผู้ใช้ได้ในสาม ลักษณะคือ ให้ข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับเหตุการณ์โดยวิธีอนุมานและให้ทัศนะเกี่ยวกับเหตุการณ์ โดยผู้วิจัยทางประวัติศาสตร์จะต้องพยายามหาความจริงที่ได้จากหลักฐานมาผสมผสานกับความรู้และประสบการณ์ในชีวิตมาวิเคราะห์ร่วมด้วย

3. การวิเคราะห์หลักฐาน

ในการวิเคราะห์หลักฐาน ผู้วิจัยทางประวัติศาสตร์จะต้องยึดหลักว่า ข้อเท็จจริงเป็นบันไดขั้นต้นและมีหน้าที่สำคัญคือ การรักษาความซื่อสัตย์ต่อหลักฐานและความซื่อสัตย์ต่อผู้อ่านประวัติศาสตร์ โดยจะต้องดึงภาพจากความบังคลาใจ ความเข้าใจจากอดีตเพื่อสร้างชีวิตขึ้นมาใหม่ ทั้งนี้ผู้ใช้หลักฐานจะต้องวิเคราะห์หลักฐานตามกระบวนการคือ การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของหลักฐาน การรู้จักให้ความสำคัญของหลักฐานว่าเป็น หลักฐานหลักหรือหลักฐานรอง รวมทั้งข้อแตกต่างและการวิเคราะห์ซึ่งนำหน้ากันของความจริงของหลักฐาน

4. การประเมินความสำคัญของข้อเท็จจริง

เป็นการประเมินถึงความน่าเชื่อถือของข้อเท็จจริงว่ามีมากน้อยเพียงใด และต้องสรรหาสาเหตุที่จะอธิบายความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ในแต่ละเรื่อง โดยนำหลักฐานมาเลือกสรรจัดรูปแบบ

ใหม่และตีความด้วยหลักใหญ่สามประการคือ จะต้องไม่บังคับหลักฐานให้บอกข้อมูลเกินขีดจำกัดของตัวเองอย่างไม่สมเหตุสมผล ต้องเน้นความสำคัญของการแต่งและชำระเอกสาร และการถ่ายทอดข้อมูล โดยจะต้องตีความอย่างเคร่งครัดปราศจากสมมติฐานที่ตั้งไว้ก่อนและจะต้องคงเส้นคงวาคือ ไม่พยายามประนีประนอม เพื่อหาข้อยุติจากแหล่งข้อมูลที่เห็นได้ชัดว่าแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง

วิธีการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์

วิธีการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยสรุปวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการสังเคราะห์ข้อมูล ได้ดังต่อไปนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการ ดังนี้คือ

1. การศึกษาเอกสาร (Documentary study) เพื่อนำแนวคิด ทฤษฎีและข้อค้นพบจากวรรณกรรมอื่นๆ ที่ศึกษาปัญหาที่เกี่ยวข้องและคล้ายคลึงกันมาเป็นพื้นฐานในการวางแนวทางการวิจัย รวมทั้งการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลในกระบวนการวิจัย (ชยันต์ วรรณระภูติ, 2537) ซึ่งมีประเด็นสำคัญดังนี้

1.1 ประเภทเอกสาร (นิธิ เอียวศรีวงศ์และอาคม พัทธิยะ, 2525: 38-83) ได้แก่

เอกสารชั้นต้น (Primary source) หมายถึง เอกสารที่เป็นต้นฉบับ เป็นหลักฐานที่บันทึกไว้โดยผู้เกี่ยวข้องโดยตรง หรือผู้อยู่ในเหตุการณ์ ได้แก่ พระบรมราชโองการ พระราชกระแสพระราชดำรัส เอกสารส่วนพระองค์ เอกสารส่วนบุคคล อัตตชีวประวัติ กฎหมาย ราชกิจจานุเบกษา เอกสารทางราชการ จดหมายราชการ หนังสือสั่งการ จดหมายเหตุ

เอกสารชั้นรอง (Secondary source) หมายถึง เอกสารที่เขียนขึ้นหลังเหตุการณ์ โดยที่ผู้เขียนไม่ใช่ผู้เห็นเหตุการณ์โดยตรง ได้แก่ พงศาวดาร หนังสือทั่วไป ตำรา แบบเรียน หนังสือแปล ชีวประวัติ เอกสารการประชุม เอกสารการสัมมนา หนังสือที่ระลึก วารสาร หนังสือพิมพ์ รายงานประจำปี พจนานุกรม สารานุกรม รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ จุลสาร

1.2 การประเมินเอกสาร การประเมินความน่าเชื่อถือและความถูกต้องตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ อาคม พัทธิยะ, 2525: 89-90) ประกอบด้วย

เกณฑ์การวิพากษ์ภายนอก (External criticism) หมายถึง เอกสารนั้นเป็นของแท้หรือไม่ โดยพิจารณาว่าหลักฐานนั้นถูกเขียนขึ้นเมื่อใด หลักฐานนั้นถูกเขียนขึ้นที่ใด ใครเป็นผู้เขียน อายุของเอกสาร สถานที่เกิดเหตุการณ์ ผู้อ่านเอกสารและรูปแบบเดิมของเอกสารลักษณะเป็นอย่างไร

เกณฑ์การวิพากษ์ภายใน (Internal criticism) หมายถึง ถ้าเอกสารหรือหลักฐาน นั้นเป็นของแท้ การวิพากษ์ภายในต้องศึกษาตรวจสอบ แรงกระตุ้น ความอคติและข้อจำกัดของผู้เขียนที่อาจทำให้เกินความเป็นจริง บิดเบือนหรือมองข้ามบางสิ่งบางอย่างไปได้ การประเมินข้อมูลอย่างใช้วิจารณญาณ ทำให้การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ทำอย่างลุ่มลึก การประเมินความถูกต้อง และคุณค่าของข้อมูลในเอกสาร (Validity) พิจารณาจาก 4 ประเด็น คือ 1) ผู้บันทึกเป็นผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญ มีศักยภาพในการเขียนเรื่องเหล่านั้นหรือไม่ 2) ผู้บันทึกใส่อารมณ์ความรู้สึกเข้าไปในเหตุการณ์หรือไม่ 3) ผู้บันทึกได้รับข้อมูลที่ถูกต้องหรือไม่ในกรณีไม่อยู่ในเหตุการณ์ 4) เอกสารมีความชัดเจนหรือไม่ บิดเบือนความหมายไปหรือไม่ หรือมีหลักฐานสนับสนุน

2. การศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral history) โดยการสอบถาม สัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในการวิจัย เพื่อบันทึกแนวคิด ทักษะคิด ค่านิยม ความเชื่อของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และข้อมูลที่สลับซับซ้อนรวมทั้งเพื่อทำความเข้าใจข้อมูลที่มีการบันทึกไว้แล้ว เป็นการเพิ่มเติมหลักฐานในส่วนที่ข้อเขียนยังขาดอยู่และเป็นการยืนยันข้อมูลที่ปรากฏในเอกสารอีกด้วยโดยใช้คำถามแบบปลายเปิด (open ended) ลักษณะไม่กำหนดคำตอบล่วงหน้า (Unstructured Interview) (ศุภางค์ จันทวานิช, 2543)

การวิเคราะห์การศึกษาจากประวัติศาสตร์การบอกเล่า หลังจากสัมภาษณ์แล้ว ต้องตรวจสอบข้อมูลต่างๆที่ได้จากการสัมภาษณ์ว่ามีความถูกต้องแม่นยำและเป็นจริงเพียงใด (สุมาลี บำรุงสุข, สุกัญญา บำรุงสุข และสุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, 2535 อ้างถึงในพรทิพย์ ดิสมโชค, 2539) โดยมีหลักเกณฑ์ดังนี้

1) ถามถึงแหล่งข้อมูลซักถามว่าผู้ให้สัมภาษณ์ได้เรื่องราวที่เขาเล่ามาจากที่ใด เป็นประสบการณ์ของตนเอง หรือมีผู้เล่าให้ฟัง มีหลักฐานยืนยันหรือไม่ ได้ข้อมูลนั้นมาจากไหน เมื่อทราบถึงแหล่งข้อมูล ผู้วิจัยก็ควรมีโอกาสพิจารณาความน่าเชื่อถือของข้อมูลนั้นๆได้

2) ทดสอบความจำ ความแม่นยำ ความระมัดระวังของผู้ให้สัมภาษณ์ว่ามีมากน้อยเพียงใด

3) พิจารณาความเป็นผู้รู้ของผู้ให้สัมภาษณ์ ว่าเขาอยู่ในฐานะที่เป็นผู้รู้เรื่องที่เขาเล่าได้ดีแค่ไหน

4) สังเกตความจริงใจได้จากน้ำเสียง ท่าทาง วิธีการพูด หรือจากเนื้อหาสาระทั้งหมดที่ผู้ให้สัมภาษณ์เล่า นอกจากนี้อาจพิจารณาได้จากการคำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้ให้สัมภาษณ์ว่าเขาจะได้รับผลดี ผลเสียอย่างไร

5) ตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งอื่น ในการสัมภาษณ์เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ควรสัมภาษณ์บุคคลผู้เกี่ยวข้องหลายๆท่าน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มากที่สุดไว้ตรวจสอบกันเอง

ประกอบกับข้อมูลจากเอกสารก็มีส่วนช่วยในการตรวจทาน โดยเฉพาะในเรื่องจำนวน ตัวเลข ปี พุทธศักราช ชื่อสถานที่ ชื่อบุคคล เป็นต้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นกระบวนการจัดลำดับ จัดโครงสร้างและหาความหมายของข้อมูลที่รวบรวมและคัดเลือกมา รวมทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ศึกษา การวิเคราะห์ข้อมูลจะไม่แยกจากกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล สามารถทำซ้ำกลับไปกลับมา(Iterative)ระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลกับการวิเคราะห์ข้อมูลได้ เพื่อตรวจสอบข้อมูลและทำให้เข้าใจแบบแผนของปรากฏการณ์ที่ศึกษาได้ดียิ่งขึ้น (ชยันต์ วรรณะภุติ, 2537) มีวิธีดำเนินการ 2 ขั้นตอน คือ

1. การปรับข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ ต้องมีการปรับและคัดเลือกข้อมูลให้ถูกต้องชัดเจน โดยอาศัยแนวทาง ดังนี้

1.1 การลดทอนข้อมูล (Data reduction) เป็นการเลือก การทำให้ชัดเจน การปรับให้เข้าใจง่าย การจับสาระสำคัญและการบันทึกข้อมูลในลักษณะการเขียนให้ชัดเจนขึ้น เช่น การนำสาระสำคัญจากการสัมภาษณ์ พระราชบัญญัติ ประกาศ คำสั่ง ระเบียบ ข้อบังคับ ฯลฯ ต่างๆ มาเลือก และปรับเขียนรายงานให้ง่ายต่อการเข้าใจ โดยไม่ลอกเอกสารมาทั้งหมด

1.2 การจัดระเบียบข้อมูล (Data display) คือ การจัดกระทำข้อมูลที่วิเคราะห์และลดทอนแล้วมาลำดับเนื้อหาก่อนหลัง แล้วนำเสนอผลการวิจัยให้มีความต่อเนื่องเป็นลำดับไม่เกิดความสับสน

1.3 การสรุปความ (Conclusion drawing) เป็นการให้ความหมาย หรือตีความข้อมูล โดยให้เหตุผลและข้อเท็จจริงต่างๆ

2. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้ ดังนี้คือ

2.1 การวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ คือ การแยกแยะข้อเท็จจริง เพื่อประมวลสาเหตุดั้งเดิมที่สำคัญทั้งหมดของปรากฏการณ์

2.2 การสังเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ เมื่อได้ข้อเท็จจริงจากการประเมินค่าและหาความหมายจากหลักฐานแล้ว นำข้อเท็จจริงเหล่านั้นมาสัมพันธ์กัน เพื่ออธิบายว่าได้เกิดอะไรขึ้น เกิดอย่างไรและทำไมจึงเกิด

การวิเคราะห์สาระ

การวิเคราะห์สาระเป็นเทคนิคการวิจัยเพื่อสกัดประเด็นและสาระที่ต้องการอย่างมีระบบ โดยการบ่งชี้ลักษณะบางประการในข้อความให้ได้ความคิด คำนิยม ทศนคติที่เกี่ยวข้อง และนำมา

จัดประเภทนับความถี่ปรากฏ เพื่อยืนยันลักษณะเชิงประจักษ์ (Empirical) การวิเคราะห์สาระจึงต้องพิจารณาบริบทของข้อมูลเสมอ การวิเคราะห์สาระจึงเป็นเทคนิคการวิจัยที่ใช้เป็นกลไกในการสกัดประเด็นของสาระออกมาจากบริบทอย่างมีความตรงและทำซ้ำได้ ขั้นตอนในการวิเคราะห์สาระ (Krippendorff, 1980; พรชูลี อาชวอำรุง, 2548) ประกอบด้วย

1. การจัดกระทำกับข้อมูล (Data making) ได้แก่ จัดทำหน่วยวิเคราะห์ (Unitization) การกำหนดตัวอย่าง (Sampling) การบันทึก (Recording)

2. การลดทอนข้อมูล (Data Reduction) เป็นการเลือก การทำให้ชัดเจน การปรับให้เข้าใจง่าย การจับสาระสำคัญ และปรับเปลี่ยนข้อมูลให้อยู่ในลักษณะการบันทึกได้อย่างชัดเจน ใช้วิธีการจับสาระสำคัญของข้อมูลแล้วนำมาคัดเลือกและปรับเขียนรายงานให้ง่ายต่อการเข้าใจ โดยไม่ลอกเอกสารมาทั้งหมด

3. การสกัด (Inference) คือ การที่ต้องแยกแยะให้ออก อะไรเป็นจริงที่ปรากฏ ต้องใช้วิจารณญาณพิจารณาบริบทที่วิเคราะห์

4. การวิเคราะห์ (Analysis) เพื่อนำไปสู่กระบวนการที่จะก่อให้เกิดความตรง (Direct validation) การตรวจสอบ (Testing) และการสอดคล้องของการวิเคราะห์สาระ

ประเภทของการวิเคราะห์สาระ

เจนิส (Janis, 1965 อ้างถึงในพรชูลี อาชวอำรุง, 2548) ได้จำแนกประเภทไว้ดังนี้

1. Pragmatical content analysis คือ กระบวนการแยกประเภทสัญลักษณ์ตามสิ่งที่อาจเป็นเหตุหรือเป็นผล (probability) เช่น นับจำนวนครั้งของคำที่ได้ยิน เป็นต้น

2. Semantical content analysis คือ กระบวนการจำแนกสัญลักษณ์ตามความหมายของสัญลักษณ์นั้นๆ เช่น การนับจำนวนครั้งที่มีการกล่าวถึงกระบวนการทัศน์ โดยใช้คำที่มีความหมายในกลุ่มเดียวกัน เป็นต้น ได้แก่

2.1 Designation analysis นับความถี่ของการอ้างถึงสิ่งที่กำหนดไว้เป็นประเด็น เช่น การยึดประโยชน์ของประชาชน

2.2 Attribution analysis นับความถี่ของคุณลักษณะที่กล่าวถึง เช่น มุ่งอนาคต

2.3 Assertion analysis นับความถี่ของแนวเรื่องปรากฏหรืออาจเรียกว่า Thematic analysis

3. Sign-vehicle analysis กระบวนการจัดประเภทสาระตามคุณลักษณะทางจิตวิทยา กายภาพ (psychophysical) ของสัญลักษณ์นั้น เช่น นับจำนวนครั้งที่มีปรากฏ เป็นต้น

ผลการวิเคราะห์สาระที่ได้คือ แนวโน้ม (trends) แบบ (patterns) และความแตกต่าง (differences)

พรชูลี อาชวอรุณ (2544) กล่าวว่า การวิเคราะห์สาระ เป็นการนำข้อมูล ข้อเสนอแนะ หรือสิ่งใด ๆ ก็ตามที่ไม่มีโครงสร้างมาจัดให้เป็นโครงสร้าง ซึ่งกระทำการจัดระบบระเบียบกับสาระโดยสกัดจำแนกประเด็น การจัดกลุ่ม สดทอนข้อมูล เรียงลำดับให้น้ำหนักชี้ความสัมพันธ์ เพื่อนำไปสู่ความชัดเจนยิ่งขึ้นของข้อมูลนั้น และก่อให้เกิดข้อสรุปใหม่ ถือว่าการวิเคราะห์อภิमानเชิงคุณภาพซึ่งใช้เทคนิคการพัฒนารายการ(Development and Working With List = DWL) 14 ข้อในการสังเคราะห์สาระ มีดังนี้

1. การจัดลำดับความสำคัญก่อนหลัง (Priority development) จัดความสำคัญก่อนหลังของทุกๆ ประเด็น โดยอาศัยเกณฑ์ ค่านิยมเชิงสร้างสรรค์ ความวิกฤต หรือความจำเป็นเร่งด่วน
2. การให้น้ำหนักและจัดอันดับ (Weight & Rank) นำประเด็นมาให้้ น้ำหนักและจัดอันดับ
3. เพิ่มรายการให้บริบูรณ์ (Enriching the list) จัดทำรายการเริ่มต้น (Starter list) โดยบรรจุเพียง 2-3 ประเด็นและขยายรายการให้ครอบคลุมเนื้อหาอย่างสมบูรณ์
4. การจับคู่ที่เสริมกัน (Complimentary pairs) การพัฒนาข้อมูลในรูปแบบของรายการซึ่งจับเป็นคู่ที่เสริมกัน เช่น ชาย-หญิง, อาจารย์-นิสิต เป็นต้น
5. การจับคู่ที่ตรงกันข้าม (Opposing pairs) วิเคราะห์องค์ประกอบที่ตรงกันข้ามกันของข้อมูลที่ศึกษา เช่น เหตุ-ผล, มาก-น้อย, ค่าใช้จ่าย-ผลประโยชน์ เป็นต้น
6. สิ่งที่ต้องจำต้องรู้ (We need to know) ประมวลข้อมูลที่จำเป็นต่อการทำวิจัย
7. รายการคำถาม (Question list) พัฒนารายการคำถามซึ่งไม่ใช่ข้อความ (statement) เช่น มีรายการคำถามอะไรที่จะใช้ในการสัมภาษณ์
8. การตัดสินใจ (Making decision) หาข้อเลือกหรือหนทางปฏิบัติที่อาจเป็นไปได้ทั้งหมดเกี่ยวกับเรื่องที่กำลังศึกษา แล้วพิจารณาโดยการวิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของแต่ละข้อเลือกหรือหนทางปฏิบัติต่างๆ เพื่อให้ได้การตัดสินใจที่พิจารณาตัดสินด้วยความรอบคอบ
9. เหตุผล (Causes/Reasons) พัฒนาเหตุผลหรือสาเหตุของปัญหาในเรื่องที่ศึกษาและทำการสังเคราะห์ข้อเสนอทั้งหมดเพื่อหาข้อยุติในการแก้ไขหรือตัดสินปัญหานั้นๆ
10. การพัฒนาเกณฑ์ (Criteria development) พัฒนารายการเกณฑ์ เพื่อพิจารณาแต่ละเรื่องแล้วจัดลำดับความสำคัญก่อน-หลังวิเคราะห์
11. รายการข้อปัญหา (Bug list) พัฒนารายการของสิ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาในขอบเขตที่ศึกษาอยู่
12. รายการที่พึงประสงค์ (Wish list) จินตนาการ ระดมสมองเพื่อให้ได้สิ่งที่พึงประสงค์เกี่ยวกับเรื่องที่กำลังศึกษาอยู่ให้ได้มากที่สุด ทั้งนี้ให้พิจารณาความเป็นไปได้และบริบทด้วย

13. การขยายรายการ (Expand the list) พัฒนารายการที่อาจจะขยายได้อีกหรือเพิ่มเติมได้เรื่อยๆหลักจากที่ศึกษาไปแล้ว

14. การให้คำแนะนำ (Advice giving) นำเรื่องที่ศึกษาในเรื่องเดียวกันในอนาคตมาวิเคราะห์อภิปรายและสังเคราะห์เป็นรายการทั้งหมด

การสังเคราะห์สาระ

การสังเคราะห์สาระ เป็นการรวมหรือโยงเนื้อหาสาระที่ได้แยกแยะไว้แล้วให้ชัดเจนยิ่งขึ้นเพื่อหาข้อสรุปของการวิจัยโดยการอ่านวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป(สุภางค์ จันทวานิช, 2543; พรชูลี อาษาอรุณ, 2548) การสรุปแก่นเรื่องมี 3 วิธีคือ

1. การอ่านสังเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction) โดยนัยที่ปรากฏในคำวลี ประโยคหรือข้อความ เป็นหน่วยในการสังเคราะห์ และสรุปข้อมูลออกมาเป็นประเด็นด้วยวิธีการตีความสรุปเชิงอุปนัย

2. การอ่านสังเคราะห์โดยจำแนกชนิดของข้อมูล (Typological analysis) โดยการแยกแยะหรือจำแนกข้อมูลเป็นกลุ่มหรือชนิด ตามลักษณะแนวคิดหรือกระบวนการวิจัยที่กำหนดไว้

3. การอ่านสังเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant comparison) เป็นการนำข้อมูลที่ผ่านวิธีข้างต้นมาเปรียบเทียบกัน เพื่อหาความสัมพันธ์อาจกำหนดเป็นตารางหรือแผนผังความสัมพันธ์